

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»
Факультет філології, психології та педагогіки
Кафедра германської філології та перекладу

Рекомендовано до захисту
Протокол засідання кафедри № 7
від «22» грудня 2025р.
В.о. завідувача кафедри Палій К. В.
(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
ПРОБЛЕМА БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОСТІ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ТА
ПРАКТИЦІ ПЕРЕКЛАДУ

Виконавець:

студентка VI курсу, групи 601-ФФ
Письменна Діана Олексіївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник роботи:

Тупиця Олександр Юрійович
к. філол. н., доцент, доцент кафедри
германської філології та перекладу
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Рецензент:

Рябокінь Наталія Олександрівна
к. філол. н., доцент, завідувач
кафедри філології та гуманітарних
дисциплін Полтавського інституту
економіки і права
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____
кількість балів: _____
Підпис керівника _____

РЕФЕРАТ

МР: 92 с., 55 джерел, 3 додат.

Об'єкт дослідження – безеквівалентні лексичні одиниці в композиції поетичного тексту (оригіналу та перекладу).

Предмет дослідження – функціонально-семантичні властивості безеквівалентної лексеми в контекстах.

У першому розділі здійснено аналіз термінології з обраної теми, визначено категорію безеквівалентності. Досліджено значення безеквівалентної лексики як складника «мовної картини світу». Розкрито значення та функції цих одиниць у контекстах. Узагальнено погляди дослідників та здійснено власну класифікацію безеквівалентної лексики.

У другому розділі досліджено особливості відтворення безеквівалентної лексики при перекладі. Визначено, яким чином добирають іншомовні відповідники (способи та шляхи перекладу) безеквівалентних одиниць. Доведено вплив безеквівалентної лексики на формування змісту поетичного тексту (оригіналу та перекладу).

Безеквівалентна лексема є одиницею відображення «етнічної картини світу», що організовує поетичний текст як етнокультурний феномен. Безеквівалентна лексика в тексті – це основа кодування поетичного тексту як «етнічної картини світу».

Безеквівалентна лексика наповнює поетичний текст своєрідними екзотичними символами, які здатні, потрапляючи в семантичне домінування ієрархії смислу всього твору, викликати в уяві асоціації, створюють підтекст. Саме безеквівалентність сприяє розширенню конотацій та асоціативних рядів у контексті.

**БЕЗЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ, ПЕРЕКЛАД, ВІДТВОРЕННЯ, ПОЕТИЧНИЙ
ТЕКСТ, БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА, МОВНА КАРТИНА СВІТУ**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА В ТЕКСТІ.....	8
1.1. Проблеми визначення категорії безеквівалентності.....	8
1.2. Безеквівалентна лексика в «мовній картині світу» поетичного тексту.....	18
1.3. Значення та функції безеквівалентної лексики як у композиції поетичного тексту.....	22
1.4. Класифікація безеквівалентної лексики.....	27
Висновки до розділу 1.....	39
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ.....	42
2.1. Іншомовні відповідники безеквівалентних лексичних одиниць у тексті-перекладі.....	42
2.2. Зміст тексту при відтворенні безеквівалентної лексики в іншомовних відповідниках.....	58
Висновки до розділу 2.....	76
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Явище безеквівалентності визначається потребами мовного середовища своєрідно позначати властиві тільки для нього явища та предмети реальної дійсності чи прояви свідомості. Безеквівалентність проявляється, в першу чергу, на лексичному рівні при зіставленні двох мов. Вивчення цього явища в лексиці постійно перебуває в полі зору сучасних лінгвістів та перекладачів: А. В. Волошина [12], Л. М. Дяченко [22, 23, 24], М. П. Кочерган [33], О. Ю. Тупиця [42, 43, 44] й інші.

Безеквівалентна лексика – це особлива одиниця, що відображає специфічні явища чи поняття, визначаючи етнокультурні особливості однієї мови в порівнянні з іншою на лексичному рівні.

Сучасні мовознавці переконані, що етнокультурний компонент семантики окремої лексичної одиниці актуалізується в контексті та здатен до поширення на весь текст, створюючи «етномовну картину світу» цілого твору. Таким проблемам присвячені наукові праці Н. С. Богаткіної [7], З. С. Василько [10], К. Ю. Голобородька [17], Н. Ф. Зайченко, О. В. Коваль-Костинської, О. Л. Паламарчук [28].

Особливо помітним це стає в поетичному тексті, коли окрема безеквівалентна лексема здатна впливати на асоціативні зв'язки цілого твору, роблячи безпосередній вплив на етнокультурну ідентифікацію. Постає важливе питання, як відтворити таку одиницю при перекладі? Саме розгляду цих проблем ми присвятили наше наукове дослідження, **актуальність** якого визначається потребою сучасного перекладознавства – визначити шляхи відтворення безеквівалентних лексичних одиниць при перекладі різними мовами.

Безеквівалентна лексика – це категорія перекладознавства, але дослідженнями цього класу «національно маркованої лексики» займаються також лексикологія та стилістика, тому ми поставили собі за мету – відмежувати безеквівалентну лексику від інших функціонально-семантичних

одиниць у композиції тексту та на конкретних прикладах визначити шляхи відтворення безеквівалентних лексичних одиниць іншими мовами.

Завдання нашого наукового дослідження: 1) здійснити аналіз наукової літератури з проблем дослідження; 2) дослідити функціонально-семантичні властивості окремих безеквівалентних лексем у поетичному тексті (оригіналі та перекладі); 3) визначити поняття «поетична картина світу», розглянувши процес формування етномовних властивостей поетичного тексту; 4) визначити шляхи відтворення безеквівалентної лексики в тексті-перекладі.

Об'єктом дослідження є безеквівалентні лексичні одиниці в композиції поетичного тексту (оригіналу та перекладу).

Визначення особливостей трансформації асоціативних зв'язків, які виникають через відтворення таких одиниць, відбуваються тільки на основі порівняння відповідних контекстів у двох і більше мовах, тому **предметом** нашої наукової роботи є функціонально-семантичні властивості безеквівалентної лексеми в контекстах.

Методологічною основою наукового дослідження є принцип системності, що передбачає аналіз явищ у взаємозв'язку та розвитку. Лінгвофілософською базою для розгляду явища безеквівалентності слугує концепція «мовної картини світу», а також сучасні лінгвокультурологічні концепції взаємозв'язку мови й мислення, мови й етнокультури.

Концепція безеквівалентної лексики як перекладознавчої та етнолінгвальної категорії вимагає застосування лінгвістичного, культурологічного та перекладознавчого апарату.

Сформульовані завдання дослідження вирішуються за допомогою таких **лінгвістичних методів**:

- лінгвістичного опису, на основі якого було відмежовано категорію безеквівалентності у лексичній системі мови;
- структурного – для виявлення функціонально-семантичних властивостей окремих лексичних одиниць, у тому числі й безеквівалентних, у композиційній організації смислу контексту;

- контекстуального аналізу – для дослідження умов реалізації значення окремих безеквівалентних лексем у формуванні «картини світу»;
- культурологічного аналізу – для інтерпретації безеквівалентної лексики та визначення її етнокультурної семантики;
- порівняльного аналізу – для здійснення інтерпретації функціонально-семантичних особливостей безеквівалентної лексеми в тексті-оригіналі та тестах-відповідниках у англійській та німецькій мовах.

Наукова новизна роботи полягає в актуалізації сучасних поглядів на природу смислової організації поетичного тексту, в якому реалізується значення безеквівалентної лексики, як смислової одиниці, що сприяє формуванню «етномовної картини світу».

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що нам вдалося обґрунтувати функціонально-семантичне значення безеквівалентної лексики в композиції поетичного тексту (оригіналу та перекладу), як засобу вираження етнокультурних значень. Матеріал дослідження та зроблені висновки дозволяють поглибити уявлення про специфіку смислової організації поетичного тексту загалом та специфіку ієрархічних, структурно-композиційних та смислових зв'язків окремих його елементів для здійснення адекватних трансформацій на міжмовному рівні.

Практична цінність наукової роботи стосується широких можливостей для використання матеріалів дослідження при викладанні циклу вибіркових дисциплін «Переклад у сфері міжкультурної комунікації» ОП «Галузевий переклад: англійська мова, німецька мова» першого рівня вищої освіти – бакалаврського (галузь знань В «Культура, мистецтво та гуманітарні науки» спеціальності В11 «Філологія», спеціалізація В11.041 – Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська) Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», зокрема в курсі «Лінгвокультурна специфіка перекладу німецькомовних текстів», «Лінгвокраїнознавство англійськомовних країн» та ін.

Джерела дослідження. Матеріалом нашого дослідження слугували поетичні тексти (українською, німецькою та англійською мовами). Основний критерій відбору – наявність іншомовних текстів-відповідників.

Апробація роботи. Основні положення та результати наукової роботи викладено та обговорено на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми іноземної філології та перекладознавства» під час доповіді «Особливості відтворення антропонімів при перекладі» (11-12 листопада 2025 року, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»).

Публікації. Теоретичні та практичні положення дослідження відображено в публікації «Проблема безеквівалентності в сучасній теорії та практиці перекладу» у Науковому віснику Міжнародного гуманітарного університету (Серія «Філологія»), м. Одеса, 2025 р. (Категорія Б).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі здійснено аналіз термінології з обраної теми, визначено категорію безеквівалентності. Досліджено значення безеквівалентної лексики як складника «мовної картини світу». Розкрито значення та функції цих одиниць у контекстах. Узагальнено погляди дослідників та здійснено власну класифікацію безеквівалентної лексики.

У другому розділі досліджено особливості відтворення безеквівалентної лексики при перекладі. Визначено, яким чином добирають іншомовні відповідники (способи та шляхи перекладу) безеквівалентних одиниць. Доведено вплив безеквівалентної лексики на формування змісту поетичного тексту (оригіналу та перекладу).

Загальний обсяг роботи складає 92 сторінки, бібліографія містить 55 джерел та 3 додатків.

РОЗДІЛ 1. БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА В ТЕКСТІ

1.1. Проблеми визначення категорії безеквівалентності

Безеквівалентність як категорія лінгвістики стосується різних аспектів. Ми можемо говорити про еквівалентність чи безеквівалентність граматичних структур (через відсутність форм), лексичних одиниць (безеквівалентна лексика та «фальшиві друзі перекладача»), фразеологічних одиниць (фразеологічні звороти часто не мають точних прямих відповідників у інших мовах), стилістичного рівня (емоційна забарвленість одних слів не відповідає в іншій мові та ін.), прагматики (етикетні формули, мовленнєві акти, специфіка мовленнєвої поведінки), культури (специфіка символів, алюзій, історичних образів та ін.) і навіть на фонетичному чи графічному рівнях можна говорити про наявність безеквівалентності. У кожному випадку, зрозуміло, йдеться про порівняння на міжмовному рівні. Таким чином, безеквівалентність може стосуватися фонетики, графіки, лексики, фразеології, стилістики, граматики, прагматики, культури. Безеквівалентність зумовлюється тим, що мови розвиваються в різних культурних, історичних і соціальних умовах. Це явище також зумовлюється такими факторами:

1. *Своєрідність культурно-історичних умов існування* – різні реалії, відсутність певних реалій (предметів). Зауважимо, що реалія – це предмет, але цим терміном позначають також слова, які маркують предмети духовної чи матеріальної культури. Л. М. Дяченко у дисертаційному дослідженні на тему «Функціонально-семантична характеристика безеквівалентної та фонової лексики сучасної української мови» пише, що слова-реалії маркують предмети матеріальної та духовної культури етносу. Такі лексичні одиниці мають найбільш сталий та обмежений склад, авторка зараховує слова-реалії до складу безеквівалентної та фонової лексики сучасної української мови [24].

2. *Розбіжності «мовних картин світу»*. Мовна картина світу – це вербальне відображення явищ дійсності в тексті [17, с. 105]. А. К. Мойсієнко

пише, що реалії, в кожному конкретному випадку відіграють смислову чи функціонально-композиційну роль. А реципієнт здатен за окремим словом побачити певну картину, відчувати асоціативну динаміку образу [38, с. 134].

3. *Неповна симетрія мовних систем.* Граматичні категорії та структури не завжди збігаються: українська мова – *ти/Ви*, німецька – *du/Sie*, англійська – тільки *you*.

4. *Різні семантичні поля.* Семантичне поле – сукупність слів і виразів мови, що становлять тематичний ряд, яке охоплює певне коло значень, лексична мікросистема; можливе семантичне поле слів, які означають часові поняття, просторові тощо [15, с. 204-205].

5. *Соціальні, політичні, історичні та інші чинники.* Нові реалії можуть з'являтися в мові через перераховані вище чинники: укр. мова *Майдан*, англ. мова *Brexit*, нім. мова *Asylanten*.

6. *Різна емоційно-експресивна забарвленість слів.* Лексичні одиниці в різних мовах можуть бути формально однаковими за своїм значенням, але відрізнятися ступенем емоційності, стилістичним навантаженням. Наприклад: нім. *Mutti* є ніжнішим від укр. *мати*; укр. *дівчина* – нейтральне, в той час як нім. *Mädchen* може мати негативне значення; англ. *skinny* з негативним конотативним змістом («занадто худий»), укр. *худий* може мати позитивну конотацію («стрункий»).

7. *Фонетичні чи графічні розбіжності.* Німецькі коти кажуть *tiaui*, англійські – *teow*, а українські – *няв*. (Звуконаслідування, але «різні котячі діалекти»).

Отже, явище безеквівалентності базується на розумінні здатності мовної спільноти осмислювати реальність та відображати її в свідомості. Найбільшого значення, на думку сучасних мовознавців, безеквівалентність набула в лексичних системах різних мов. Особливою одиницею, яка відображає явище безеквівалентності, прийнято вважати безеквівалентну лексику. Визначення цієї категорії знаходимо в дисертації О. Ю. Тупиці «Композиційна роль безеквівалентної лексики в поетичному тексті». Він

узагальнив погляди дослідників і на його думку *безеквівалентна лексика* – це особлива лексична одиниця, яка має здатність відображати національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні. Безеквівалентні лексичні одиниці номінують поняття, які властиві певним мовам [42, с. 1]. Крім того, окрема безеквівалентна лексема – це одиниця відображення об’єктивних рис етнокультурного довкілля, вона допомагає кодувати й декодувати текст як «етнічну картину світу» [42, с. 2].

А. В. Волошина переконана, що в процесі свого розвитку кожен етнос засвоює навколишнє середовище та вносить у нього власні риси, виділяючи для себе значущі предмети чи поняття. Які з плином часу фіксуються у лексичній системі, закріплюючись за словами-реаліями [12, с. 57].

Отже, безеквівалентна лексика визначається лише на міжмовному рівні, тобто слово може бути безеквівалентним у порівнянні з однією мовою, але при цьому мати повні «відповідники» в іншій мові. Але критерії для виокремлення безеквівалентної лексики є набагато ширше. По-перше, семантичний критерій (до безеквівалентних належать слова-символи, слова-реалії та ін.). По-друге, функціональний чи стилістичний критерій: безеквівалентна лексична одиниця в контексті – смислова домінанта, впливає на зміст тощо. По-третє, інколи можна застосувати граматичний критерій, оскільки безеквівалентна лексика в певних мовах може мати свої формальні особливості.

Безеквівалентну одиницю можна визначити за допомогою різних прийомів: *переклад* (можливий чи неможливий), а також *експериментальним шляхом* – психолінгвістичний експеримент для визначення реакцій на етнокультурні слова-символи та інші. При визначенні безеквівалентності потрібно також звертати увагу на вживання в контексті. Особливості значення окремої безеквівалентної лексеми свідчать про наявність етнокультурного компоненту в її семантичній структурі. Згадана семантика визначає зміст контексту – спостерігаємо семантичні зрушення в напрямку формування етнічної картини світу. Розглянемо, наприклад, уривок з твору Т. Г. Шевченка «Гамалія» та його переклади англійською та німецькою мовами [46],

«Hamaliya» poem of Taras Shevchenko (Ukrainian-to-English translation by Vera Rich) [54]:

Наш отаман Гамалія,
 Отаман завзятий,
 Забрав хлопців та й поїхав
 По морю гуляти,
 По морю гуляти,
 Слави здобувати,
 Із турецької неволі
 Братів визволяти.
 Ой приїхав Гамалія
 Аж у ту Скутару,
 Сидять брати-запорожці,
 Дожидають кари.
 Ой як крикнув Гамалія:
 "Будем, брати, жити,
 Будем жити, вино пити,
 Яничара бити.
 Будем жити, вино пити,
 Яничара бити,
 А курені килимами,
 Оксамитом криту".
 Вилітали запорожці
 На лан жито жати;
 Жито жали, в копи клали,
 Гуртом заспівали:
 "Слава тобі, Гамаліє,
 На всю Україну,
 Що ж не дав ти товариству
 Згинуть на чужині".

"Our good captain, Hamaliya,
 - Bold and brave is he,
 Gathered up his lads, departed
 Off across the sea;
 Off across the sea,
 Famous he would be,
 And from Turkish slavery, his
 Brethren he would free.
 Hamaliya to Scutari
 Sailed across the water, -
 Brother Cossacks sat in prison,
 Waiting Turkish torture.
 'Brothers,' Hamaliya shouted,
 'We shall live this day,-
 We shall live, drink wine, and we
 Shall janissaries slay,
 On our barracks, carpets, velvet,
 For a roof we'll lay!
 Zaporozhians went a-reaping,
 Flew into the meadow,
 Reaped the rye and stacked the stooks,
 And they sang together :
 'Glory to you, Hamaliya,
 All the wide world over,
 All the wide world over,
 All through Ukraina,
 For you'd not let your comrades perish
 In a foreign region!'"

Unser Anführer Gamaliya,
 Ein entschlossener Anführer,
 Nahm die Jungs mit und fuhr los,
 Um auf dem Meer zu wandern,
 Um auf dem Meer zu wandern,
 Um Ruhm zu erlangen,
 Um Brüder aus türkischer Gefangenschaft
 Zu befreien.
 Oh, Gamaliya kam
 Bis nach Skutara,
 Dort sitzen die Brüder-Zaporozhianer,
 Warten auf ihre Strafe.
 Oh, wie Gamalija rief:

*„Wir werden leben, Brüder,
 Wir werden leben, Wein trinken,
 Die Janitscharen schlagen.
 Wir werden leben, Wein trinken,
 Die Janitscharen schlagen,
 Und die Hütten mit Teppichen
 Und Samt auslegen.“
 Die Zaporozhianer flogen hinaus,
 Um das Getreide zu mähen;
 Sie mähten das Getreide, legten es in Haufen,
 Und sangen gemeinsam:
 „Ehre sei dir, Gamalija,
 In ganz Ukraine,
 Dass du die Gemeinschaft nicht
 In der Fremde zugrunde gehen ließest.“*

У оригіналі спостерігаємо властиві народній пісні лексичні повтори. Сама поема «Гамалія» Т. Г. Шевченком була написана в цьому стилі, а цей контекстуальний уривок за стилістичною формою схожий на народну пісню. Цю пісню співають козаки, прославляючи «народного героя» – отамана Гамалію. Образ Гамалії – це втілення мужності та героїзму козацького ватажка. Це не історична особа, а скоріше втілення в образі ліричного героя своєрідного національного символу боротьби за волю. Головний мотив тексту – прагнення волі: козаки ніколи не змиряться з полонем. Форма тексту – народно-пісенний стиль: повтори, паралелізми, наявність зачину та кінцівки (схожа за формою на народну думу). Героїчний пафос та наявність протиставлення: «неволя» в Скутарі (Стамбулі) – «воля» (козацький дух). Загальний висновок, який ґрунтується на наших спостереженнях за контекстом такий: текст пісенної форми (народна дума), наповненість змісту – боротьба за волю українського народу.

Порівняємо з перекладом англійською мовою. Форма тексту – специфічна ритміка, яка нагадує давні англійські балади, чітке римування, наявність повторів та паралелізмів. Відтворення специфічної лексики з етнокультурною семантикою: «captain» і «lads» відтворюють загальний народний тон, але не зовсім передають козацьке «отаман» і «хлопці». Captain

– скоріше стосується капітана корабля, а не отамана. У тексті-перекладі наявні ключові лексеми, які збережено: *Scutari, Brother Cossacks* (замість «браття-запорожці» в оригіналі), *janissaries, Glory to you, Hamaliya*.

Загальний висновок: англійській варіант робить свій акцент на героїчному та пригодницькому тоні (баладний стиль), але спостерігається семантичне зрушення у бік «морських пригод» в наслідок використання лексеми «captain». Хоча, як і український, англійський текст створює народно-пісенний стиль.

У німецькому варіанті «отаман Гамалія» – «Anführer Gamaliya» точний за змістом (головний, керівник), але повністю втрачає етнічний «колерит». Щоправда, *Gamaliya* як екзотизм у контексті відразу повертає німецькомовного реципієнта в асоціативне поле «іншої» етнокультури. «Nahm die Jungs mit und fuhr los» – «Узав з собою хлопців (пацанів) і вирушив (погнав)» звучить скоріше розмовностилістично, невимушено, що не зовсім відповідає оригіналу: «Забрав хлопців та й поїхав», бо «хлопці» має дещо інше конотативне значення – паралелізм із «брати-запорожці», «будем, брати, жити», «товариство». У тексті-перекладі він також наявний: «Brüder-Zaporozhianer», «Brüder», «Gemeinschaft». Збережено в перекладі й *Die Janitscharen, Skutara*. Але загальне враження від перекладу – тяжіння до сучасної німецької мови, народно-поетичний, пісенний мотив не відтворюється. Це помітно навіть при перекладі таких рядків: *По морю гуляти – Um auf dem Meer zu wandern* – звучить стилістично нейтрально (буденно) «мандрувати, подорожувати», а не «здобувати слави», *Wir werden leben, Wein trinken, Die Janitscharen schlagen* – звучить так, як «коли вип’ємо вина, то будемо бити яничарів», тобто не боротися з ними за воля, а так «як біля бару побитися». Можна зробити такі загальні висновки, текст-переклад – точний за змістом, але тяжіє більше до сучасного розмовного стилю і не глибоко відтворює народно-пісенні традиції оригіналу. Німецькомовний реципієнт може сприйняти його як розповідь «про розбірки з турецькими хлопцями». *Будем жити, вино пити, Яничара бити, А курені килимами, Оксамитом*

krumi. – Wir werden leben, Wein trinken, Die Janitscharen schlagen, Und die Hütten mit Teppichen Und Samt auslegen: таке ж спостереження ми можемо зробити, порівнявши переклад *куринь – Hütte* (звичайна хатина). Можна було б спробувати замінити на щось із словом «козацький» тощо.

Таким чином, обидва переклади точно передають сюжет, відтворюють ключові образи, зберігають патріотичний пафос: "*Слава тобі, Гамаліє, На всю Україну, Що ж не дав ти товариству Згинуть на чужині*". / '*Glory to you, Hamaliya, All the wide world over, All the wide world over, All through Ukraine, For you'd not let your comrades perish In a foreign region!*' / „*Ehre sei dir, Gamaliya, In ganz Ukraine, Dass du die Gemeinschaft nicht In der Fremde zugrunde gehen ließest.*“ Але наявні недоліки: 1) англійський варіант – заміна народно-пісенної форми, німецький переклад – втрата; 2) нейтралізація деяких реалій: *отаман, хлопці, курені*; 3) зміщення образності в «подорожах по морю» та «бійках з яничарами» у німецькому варіанті. (Див. додаток1).

Які ж причини цих недоліків? На нашу думку, по-перше, культурна відстань: відсутність реалій (безеквівалентність); по-друге, різні пісенно-поетичні традиції; по-третє, лексичні одиниці, що спричинили смислові втрати. Лексика з етнокультурним компонентом семантики, яка не сприймається носіями інших мов, тобто, безеквівалентні лексичні одиниці.

Уживання слова в контексті свідчить про традиційність його використання (особливо це помітно в тексті народнопоетичного, народнопісенного стилю). Ми помічаємо, що безеквівалентна лексика виступає в іншій мові як «смислова лакуна».

Лакуна – елемент культури, який має свій національно-специфічний прояв, знайшовши своє відображення у мові, але в процесі своєї реалізації (наприклад, у мовленні чи при перекладі) взагалі незрозумілий носіями іншої лінгвокультури, або зрозумілий недостатньо. Лакуна – це відсутність у лексичній системі слова для позначення поняття.

Також поняття «безеквівалентна лексема» може співвідноситися з поняттям «реалія». Реалії – речі, предмети, що існують матеріально і служать основою для номінативного значення слова [15, с. 232].

У тексті-перекладі окрема безеквівалентна лексична одиниця може проявлятися у вигляді «варваризму» чи «екзотизму». Варваризм – іншомовне слово або вислів, які не стали загальноживаними, повністю не засвоєні мовою, використовуються, як правило, при характеристиці особливостей життя, побуту і звичаїв інших народів, а також для досягнення комічного ефекту. Варваризми не перекладаються, а й часом зберігають на письмі чужомовну графічну передачу [15, с. 31]. Екзотизм – слово чи вираз, який використано в мові для позначення предметів чи явищ неукраїнської дійсності, у їх семантиці відображаються поняття з життя інших народів (назви установ, організацій, грошових одиниць та ін.). Уживається переважно в художній літературі для створення характеристики життя іншого народу, створення місцевого колориту, але зустрічається також у науковій літературі, публіцистиці тощо [15, с. 117-118].

Явище безеквівалентності часто співвідноситься з поняттям «фонова лексика». Так, Л. М. Дяченко в дисертації «Функціонально-семантична характеристика безеквівалентної та фонової лексики сучасної української літературної мови» зіставляє ці терміни та знаходить спільні риси. Отже, «фонова лексика», на думку дослідниці, – це слова семантична частка лексичного значення яких містить у собі етнокультурні компоненти, а «безеквівалентна лексика» – слова з етнокультурною семантикою в основі лексичного значення. Воно, як правило, закріплено в традиційно. Це значення пов'язане з історією, культурою, економікою, побутом певного народу і суттєво відрізняється від іншого народу [24, с. 15]. Тобто, «фоновість» і «безеквівалентність» – характеристики національно маркованих слів, але, так би мовити, з різним ступенем прояву. Безеквівалентна лексема – основне лексичне значення позначене етнокультурною семантикою і відсутнє в іншій мові. У фоновій лексемі – серед кількох значень наявне одне чи більше, яке не

збігається з іншою мовою (частково безеквівалентне слово). А от реалізуються вони в іншомовних контекстах (текстах-перекладах) у вигляді екзотизмів чи варваризмів.

Зустрічаємо в наукових працях також інші терміни, які позначають лексику з етнокультурною семантикою, а саме: «національно маркована лексика», «етнографізм», «локалізм» [44, с. 30].

Формально безеквівалентну лексику також можна визначити в тексті-перекладі. По-перше, такі слова часто марковані – простежується відхилення від норм даної мови: *Dort sitzen die Brüder-Zaporozhianer* – звук [ж] взагалі відсутній у фонетичній системі німецької мови, зверніть увагу на його реалізацію в слові *Zaporozhianer*. Або в англійському тексті-перекладі *janissaries* (яничари) /'dʒæɪ.nɪ.sə.rɪ:z/ - [джЕнісеріз]. По-друге, такі слова сприймаються як «екзотизми» чи «варваризми».

У підсвідомому плані в мозку людини зберігається екстралінгвістичний план кожного слова (окреме слово – це знак). Знакова теорія мови – матеріалістична теорія визначення мови. Згідно з цією теорією наші відчуття, сприйняття, уявлення є не символами, а образами (в принципі «картинами»), копіями реальних предметів (реалій, предметів) і процесів дійсності. А звідси розуміння значення слова як поняття, яке узагальнює уявлення про предмет чи процес. Отже слово – знак (літери, ієрогліфи, піктограми тощо), безпосередньо не пов'язаний із предметом, але за цим знаком суспільною свідомістю закріплено «значення» – картина дійсності, образ, смисл [15, с. 86]. Кожне слово – багатопланова картина і якщо екстралінгвістичні плани слів у різних мовах збігаються, говорять про еквівалент. А от розбіжності екстралінгвістичних планів – безеквівалентність. У випадку відсутності еквівалента застосовують також поняття «лакуна».

Безеквівалентна – це лексика, яка служить для номінації реалій та понять, що не мають точних семантичних відповідників у соціокультурних парадигмах мов, які порівнюються. У семантиці безеквівалентних одиниць наявний національно-культурний компонент [42].

На нашу думку, безеквівалентна лексика в контексті виступає одиницею створення етнокультурної картини світу, це «національно маркована лексика». Таким чином, вона існує як культурний феномен – «етнографізм», «локалізм», що створює типову реакцію мовної спільноти та типовий подразник. А переклад безеквівалентної лексичної одиниці – це намагання декодувати, а отже – відтворити реакцію. Адекватність реакції залежить від способу декодування, а він кожного разу залежить від майстерності перекладача за кожним словом помічати образ. Тому в нашому розумінні переклад – це також творчість.

У науковій літературі наявні суперечки стосовно доцільності «збереження» (перенесення), «заміни» (внесення до контексту власної реалії) чи «втрати» (переклад, без відтворення етнокультурної семантики; опущення та ін.) безеквівалентних одиниць тексту. Наше дослідження доводить, що доцільність кожного «прийому» відтворення змісту оригіналу в тексті перекладу можна оцінити лише проаналізувавши контексти, дослідивши композиційне значення та смислову будову тексту-оригіналу, визначивши місце та функції безеквівалентної лексеми у організації змісту. Усі ці питання свідчать про універсалізм явища безеквівалентності як такого та актуальність його вивчення.

Безеквівалентна лексема у тексті-перекладі – це своєрідна смислова домінанта, але природа її на відміну від тексту-оригіналу інша, через те, що у більшості випадків семантика такого слова для іншомовного референта зрозуміла частково або незрозуміла взагалі (у такому випадку домінанта зумовлюється перешкодою для розуміння, яку необхідно подолати, щоб декодувати інформацію). Ми переконалися, що безеквівалентна лексика в тексті-перекладі потрапляє до екзотизмів (варваризмів).

На думку О. А. Павлушенко, стилістичні функції екзотизмів виявляються в дуалістичній натурі запозичення. Одні запозичуються з метою позначення тих референтів, які існують також у етнокультурі, тоді вони так само виконують номінативні функції. Інші використовуються з метою

відтворення певного історико-етнографічного середовища. Отже, будують у свідомості референта «картину світу» з «переходами» (зміщеннями смислів) до іншої етнокультури [39, с. 97-98]. Уживання екзотизмів у перекладах зумовлюється, у першу чергу, властивістю створювати національний, культурний та етнографічний колорити. Так, перш за все, реалізується безеквівалентність у перекладі, але способи ми ще розглянемо.

1.2. Безеквівалентна лексика в «мовній картині світу» поетичного тексту

Поняття «картина світу» існує на межі багатьох наук: філософії, лінгвістики, психології. Воно розкриває розуміння навколишнього світу в людській свідомості. Але спочатку це поняття з'явилося у фізиці, тоді у філософії та логіці. У філологічну науку «мовна картина світу» зайшла з праць Фільгельма фон Гумбольдта: «народ (нація) – це така форма вияву людського духу, яка має мовний статус» [45] і набула свого розвитку в другій половині ХХ століття, розвинувшись на поглядах про взаємозв'язки мови та культури. Потім така концепція поглибилася у зв'язку з розвитком транслятології та міжмовної комунікації, коли постала необхідність декодування складних текстів із метою їх перекладу.

Лінгвісти переконані, що кожна мова має свою культурологічну функцію, тобто через мову формується національна картина світу певного етносу. Значення та прояви етнокультурної картини світу української мови сформулювали вітчизняні дослідники З. С. Василько [10], Л. М. Дяченко [22], С. Я. Єрмоленко [25], М. П. Кочерган [33], А. К. Мойсієнко та інші [37].

У широкому розумінні мовознавці визначають «мовну картину світу» як вербальне відображення явищ дійсності в тексті. К. Ю. Голобородько пише, що взагалі визначення цього поняття відбувається, виходячи з проблем антропологічної лінгвістики [17]. Це не випадково, адже антропологічна лінгвістика вивчає мову в нерозривному зв'язку з людиною, її середовищем,

культурою, мисленням, пізнанням світу тощо. Антропологічна лінгвістика виходить у першу чергу з того, що мова – це не просто засіб формування та вираження думки, а засіб формування, відображення та вираження культури етносу. В центрі уваги цієї науки перебуває не мова як абстрактна знакова система, а мовець як представник етносу. Основні напрямки антропологічної лінгвістики стосуються дослідження не ізольованих мовних фактів, а їх існування, функціонування у текстах, реалізація у культурі, спілкуванні, художніх творах, традиціях тощо. Мова впливає на те, як люди сприймають світ. Основний спосіб пізнання (сприйняття) світу на сучасному етапі – це мова. Кожна мова має свої унікальні категорії (наприклад, безеквівалентну лексику), які формують національну картину світу. Саме безеквівалентність як явище стає предметом безпосереднього вивчення антропологічної лінгвістики: безеквівалентна лексика (як вона виникла, яке значення несе та багато іншого).

«Мовна картина світу» виражається в семантиці мовних знаків, тому наявні її варіанти: мовні картини світу різних етносів, також мовні картини світу різних текстів (стилістичні). Наприклад: наукова картина світу, поетична картина світу та інші. Мовна картина світу проявляється на різних лінгвістичних рівнях. У першу чергу – на лексичному.

Антропоцентрична теорія (*Homo Lingualis*) визначає «мовну картину світу» як систему уявлень про світ, закріплених на мовних рівнях (фонетиці, лексиці, граматиці тощо) та мовних образах, що відображає мислення народу [45].

Мовна картина світу виконує дві функції: інтерпретації, що забезпечує «бачення світу», і регуляційну, що служить орієнтиром людини в світі. Крім того, виділяються ще такі функції: номінативна (називання предметів, ознак, явищ, процесів, станів, відносин, ситуацій, подій тощо); експлікації результатів категоризації явищ дійсності; ідентифікації явищ світу; орієнтації в навколишньому світі, соціалізації, віднесення до певної культури, до певного суспільства. Кожна мова має особливу картину світу, тобто відображає певний

спосіб сприйняття та організації світу. Мовна особистість організовує зміст висловлювання відповідно до загальної (можливо й етнонаціональної) мовної картини світу, і в цьому проявляється специфічно людське сприйняття світу, зафіксоване в мові. Наявність різних мов призводить до виникнення специфічних мовних картин світу у представників різних народів. Але існують також індивідуальні картини світу, які різняться навіть у різних людей.

Найбільш чітко значення мовної картини світу помічаємо у лексиці, адже саме завдяки їй можливе «членування» дійсності, виділення об'єктів, на які спрямована увага носія мови. Зв'язок картини світу і слова обумовлений безпосередньою зверненістю лексичної системи до життя суспільства (наприклад, через реалії).

Визнаючи провідну роль лексики у створенні мовної картини світу, дослідники попереджають про те, що не можна все-таки перебільшувати роль окремого слова в загальній мовній картині світу. З огляду на провідну роль лексики у формуванні мовної картини світу треба розуміти, що існують різноманітні тексти, які є «втіленнями» мовної картини світу: поетичні, наукові, філософські, публіцистичні та інші. У семіотиці (наука про загальні властивості знаків, які передають інформацію [15, с. 247]) можливою є будь-яка форма реалізації картини світу: мовні тексти, пам'ятки матеріальної культури та інше. Таким чином, мовна картина світу реалізується як на рівні одиниць мови, так і на рівні текстів. Картина світу, репрезентуючи світогляд і світорозуміння етнокультурної спільноти, проявляється в сприйнятті середовища і можливості його зміни: це позиція людини, ставлення до світу (природи, тварин, самої себе, до інших людей), поведінка.

Відображення світу в людській свідомості не пасивне, а діяльнісне. Виражені в мові значення складаються в систему поглядів, певним чином колективну філософію, яка імпліцитно притаманна всій етнокультурній спільноті.

Етнокультурна картина світу – це система уявлень про світ, яка сформувалася у певного етносу через відображення його історії, традицій,

духовних цінностей і побуту. Це частина цілісної картини світу, але виявляє культурну специфіку, реалізуючись у безеквівалентній лексиці, символах тощо. Оскільки така концептуалізація дійсності має свою національно-культурну специфіку, яка відображається в лексико-семантичній системі, виникають труднощі трансформації (перекладу) для інших мов [21].

Розглянемо конкретні приклади:

1. *Загальна мовна картина світу.* Універсальні образи (наприклад, природа, захід сонця, тиша...): українська мова – «*Сонце заходить, гори чорніють, / Пташечка тихне, поле німіє...*» (Т. Г. Шевченко) – універсальні образи, які можемо спостерігати в різних етнокультурах. Англійська мова – «*The sun has long been set, / The stars are out by twos and threes, / The little birds are piping yet / Among the bushes and the trees...*» (William Wordsworth). Німецька мова – «*Über allen Gipfeln / Ist Ruh', / In allen Wipfeln / Spürest Du / Kaum einen Hauch; / Die Vögelein schweigen im Walde. / Warte nur! Balde / Ruhest du auch*» (Johann Wolfgang von Goethe).

2. *Етнокультурна картина світу, яка виникає на основі різних символічних значень чи образів.* Наприклад, образ «саду» має символічне значення, яке дещо відрізняється у різних культурах. Українська – «*Садок вишневий коло хати...*» (Т. Г. Шевченко). Символ родинного затишку, праці. Англійська – *apple orchard* – символ плодючості та райського початку (*apple tree* у В. Блейка). Німецька – *Lindenbaum* (Der Lindenbaum у В. Мюллера, цикл Winterreise Ф. Шуберта) – дерево-символ спогадів про дім і Батьківщину. Різні символи у світовій поезії.

3. *Етнокультурна картина світу, яка виникає на основі своєрідних реалій.* Українська мова – «*Було колись – в Україні / Ревіли гармати; / Було колись – запорожці / Вміли панувати...*» Запорожець – безеквівалентна лексема, символ свободи. Англійська традиція: у поезії Байрона – *Highland clans* (шотландські кланові воїни), що символізують боротьбу за волю. Німецька традиція: у «*Пісні про нібелунгів*» (*Nibelungenlied*) образи *Ritter* (рицарів) як символів честі й мужності. Простежується аналогія історичних

реалій (воїни): *запорожці - Highland clans - Ritter*, але кожне поняття має свою національно-історичну специфіку. І для кожного народу необхідне пояснення (це такі, як наші *Ritter*, тільки в Україні і в них...).

4. *Власні назви (топоніми, антропоніми та ін.) як культурні символи.*
 «*Стоїть в селі Суботіві / На горі високій / Домовина України...*» - українська традиція: *Суботів* як символ історичної пам'яті, пов'язаної з Хмельниччиною.
 Англійська традиція: *Runnymede* (*місце підписання Великої хартії вольностей*) як символ національної свободи. *Runnymede ist eine Wiese an der Themse nordwestlich von Egham im Verwaltungsbezirk Runnymede in der Grafschaft Surrey. Sie liegt unweit von Staines-upon-Thames, in der Nähe einer Furt über die Themse, die schon als Römerstraße benutzt wurde. In Runnymede wurde 1215 die Magna Carta unterzeichnet. Schon unter Alfred dem Großen wurde die Ratsversammlung der angelsächsischen Könige in Runnymede abgehalten [52].*
 Німецька традиція: *Teutoburger Wald* – *місце битви з римлянами, символ національного спротиву.* Усі ці топоніми втілюють етнокультурну картину світу, закріплюючи національну історичну пам'ять.

Розглядаючи структурні елементи мовної картини світу, переконуємось у тому, що провідну роль у ній відіграють лексичні номінативні засоби, що фіксують предмети і явища навколишнього простору. Особливого значення в цьому плані набуває безеквівалентна лексика мови.

Мовознавці переконані, що мовна картина світу відображає не тільки особливості сприйняття дійсності попередніми поколіннями, а й принципи сприйняття дійсності сучасниками, тобто можна говорити про те, що мовна картина світу постійно зазнає трансформацій, будучи відображенням світу, що постійно змінюється.

1.3. Значення та функції безеквівалентної лексики як у композиції поетичного тексту

Визначення функцій певного об'єкта – найкращий спосіб зрозуміти його. Функція мовного елементу в лінгвістиці – це розуміння його призначення для «передачі безпосередньої предметно-логічної інформації» [24, 174-175].

Відмінність безеквівалентної лексеми полягає в тому, що вона номінує не лише певні предмети, явища та факти, а й містить у своїй семантиці особливу «предметно-логічну інформацію» для читача, вступаючи в складну систему зі- та протиставлень, формує етнокультурні асоціації. Тобто впливає на характер сприйняття контексту як цілісної смислової моделі. Відповідно до цього всі функції безеквівалентної лексики можна розмежувати на зовнішні та внутрішні. Визначення функцій проводиться на тій основі, що реакція реципієнта є зовнішня, а позиція автора – внутрішня (до смислів контексту). Реципієнт декодує смисли, закодовані за окремими лексичними одиницями (смиловими домінантами) у композиції твору, які використав автор із певною метою.

Отже, ми дослідили значення і розмежували функції безеквівалентної лексики в тексті взагалі (у нашому випадку мова йде про текст-оригінал):

1. *Локативна функція.* Автор «переносить» реципієнта в етнокультурне середовище, створює предметний світ за допомогою реалій; хронотоп (часо-простір) подій, відповідно до етнолінгвістичних ознак, створює етнокультурні асоціації: ...*Ми довго в морі пропадали, / Прийшли в Дар'ю, на якор стали. / З Ватаги письма принесли / І всі тихенько зачитали* (Т. Г. Шевченко). Після тексту помічаємо посилання для пояснення значення окремих слів: *Прийшли в Дар'ю...* – Йдеться про річку Сирдар'ю. *Ватага* – рибальський зимівник [48]. Англійський переклад: *We were lost at sea for a long time, / We arrived in Darya and dropped anchor. / We brought letters from the gang / And read them quietly to everyone.* Німецький переклад: *Wir waren lange auf See unterwegs, / kamen in Darja an und gingen vor Anker. / Wir brachten Briefe von der Bande mit / und lasen sie alle leise vor.* Зовнішня локативна функція окремих безеквівалентних одиниць реалізується зовнішньою – номінативною функцією у текстах-

перекладах. Перше *Дар'я* в обох перекладах перенесено через транслітерацію, іншомовний реципієнт розуміє, що дії відбуваються «десь». А от етнокультурна семантика *ватаги* втрачена, образний зміст цього слова поширюється на весь контекст, вступає в смислові зв'язки з іншими елементами – сприймання відчуття моря, довгої відсутності. Замість «морських» відчуттів з'являється *gang* – «банда», «компанія злочинців», у німецькому варіанті перекладу *Bande* – «згряя», «банда». У перекладах з'являються кримінальні конотації, яких немає в оригіналі, а це свідчить про те, що перекладачі не заглибилися в етнокультурну семантику слів і тим самим змінили образи.

2. *З'єднувальна функція*. Безеквівалентна лексема у контексті виступає певною смисловою домінантою, тому вона виконує також з'єднувальні функції. У тексті-перекладі вона перетворюється на *фатичну* функції. Тобто, виконує роль налагодження зв'язку. У нашому випадку – зв'язок із етнокультурним середовищем. Коли реципієнт не може сам встановити такі зв'язки, в текстах (в оригіналі, а частіше в тексті-перекладі) з'являються пояснення, посилення: *Tschumak – Bezeichnung für einen handeltreibenden Kärner jener Zeit. Die Tschumaken führen mit Ochsespannen in die Krim oder an den Don, wo sie Salz und getrockneten Fisch einkaufen, die sie dann auf den Jahrmärkten der Ukraine verkaufen. Sie führten ein kümmerliches Leben. Unter den ukrainischen Volksliedern gibt es viele, meist traurige Tschumaken-Lieder* (Приклад пояснення значення слова після тексту української безеквівалентної лексеми *чумак* для німецькомовних читачів) – досл. *Чумак – назва торговця-візника того часу. Чумаки їздили з волами на Крим або на Дон, де купували сіль і сушену рибу, які потім продавали на ярмарках України. Вони вели убоге життя. Серед українських народних пісень є багато, здебільшого сумних, пісень про чумаків.*

3. *Організуюча (текстотвірна) функція*. Текстотвірна функція безеквівалентної лексики визначається її значенням як смислової домінанти, наявність таких лексичних одиниць у тексті визначає стилістичні чи жанрові

особливості тексту. Наприклад, у художньому тесті за допомогою слів-реалій створюється етнонаціональний колорит, у публіцистиці – культурний контекст, у поезії – народна образність тощо. (Див. додаток 2).

4. *Пізнавальна функція*. Безеквівалентна лексична одиниця – слово не тільки як мовний знак, а як «одиниця культури». Іншомовним реципієнтам певне поняття часто є незрозумілим, тому ми й виділяємо наступну зовнішню *пізнавальну (апелятивну) функцію*. Реципієнту треба пов'язати отримані знання з відповідними поняттями у рідній етнокulturі, знайти відповідники у знаковій системі (мові). Таким чином, простежується діяльність на міжмовному та міжкультурному рівнях. Більше того, контекст починає існувати на межі двох культур.

Т. А. Космеда пише, що ми визначаємо етнокulturну інформацію як різновид прагматичної, яка повинна бути наявна у структурі лексичного значення слова. Підвищену експресію зберігає безеквівалентна лексика, що містить у своєму значенні етнокulturну інформацію. Для носіїв мови та іншомовних реципієнтів вона викликає різні асоціації, а експресія проявляється по-різному. Слова можуть мати лише один лексико-семантичний варіант, для якого відсутній іншомовний еквівалент, що й підвищує експресію. Наприклад, українське слово *рушник* має два семантичних прояви, перший – «шматок тканини для витирання». Другий лексико-семантичний варіант – «шматок традиційної декоративної тканини з вишитим орнаментом, використовується в українських традиційних заходах та ін.». Таким чином другий варіант наче «віддає» частину експресії першому. Через це робить неможливим звичайний переклад: *рушник – towel – Handtuch*. Здається, що англійський і німецький варіанти якось «не дотягують» до українського [32].

Функціонально-сміслова сфера безеквівалентної лексики обмежується мікроконтекстом, тобто вони не мають великого впливу на контекст, смислові, асоціативні на інші рівні всього твору. Але у поетичних текстах (переважно невеликих за обсягом) вона виявляється основним показником, часто не маючи безпосереднього відношення до сюжету, але локативна функція цілого

тексту виникає на основі семантичних зв'язків єдиної реалії; перешкода для розуміння – активізує пізнавальну функцію й так далі.

Лінгвісти говорять про особливі функції «країнознавчих реалій» у тексті. Безеквівалентна лексика висувається у композиції тексту в домінуючу позицію, а саме: впливає на зміст цілого тексту (твору), коли вона виступає в якості «своєрідних країнознавчих реалій» тексту. Тоді вони – своєрідний орієнтир про місце, час дії, утворюють фон цілого твору, слугують матеріалом для характеристики героїв, називаючи не тільки риси характеру, які властиві даному народу, але й одяг, їжу, житло, види діяльності, традиції, звичаї, поведінку та думки героїв [13].

Отже, безеквівалентна лексема – це смислова домінанта тексту. Але вона може бути одночасно й «сильною позицією». Тобто, значення зумовлено самою будовою тексту. Наприклад, безеквівалентна лексема у назві твору, безеквівалентна лексема – лексичний повтор та ін. Термін «сильна позиція» ми запозичили зі «стилістики декодування».

Сильна позиція – семантично-композиційна домінанта тексту, що з'являється через специфічну організацію, зосереджуючи увагу реципієнта на найважливіших смислах, посилює емоційний та естетичний ефект, забезпечує створення семантичних зв'язків між текстовими частинами, визначає смислову єдність тексту та робить можливим його відтворення (Л. Л. Безобразова, М. І. Голянич, Е. Г. Паповянц та ін.). Особливого значення сильні позиції набувають у композиції поетичних творів.

М. І. Голянич пише, що сильна позиція – це ключове слово тексту, в якому узагальнено зміст смислових частин, в ньому закодована динаміка глибинних форм змісту. Через «ключове слово» проходить перспектива, яка оприявлює внутрішню форму тексту. А слово, на її думку, – це зредукований смисловий універсал, здатний розгортатися в тексті [18, с. 333].

Дослідження поняття «сильна позиція» у композиції поетичного тексту знаходимо в працях Л. Л. Безобразової [15; 16; 18].

Визначення безеквівалентної лексики як семантично-композиційної домінанти («сильної позиції») поетичного тексту відбувається на основі інтерпретації, розгляду смислових елементів композиції та встановленні зв'язків між ними. Це за своєю суттю процес інтерпретації тексту – діяльність, яка як особливий феномен базується на процесах продуктивного людського пізнання і знаходить своє реальне втілення в тексті. Таким чином, здійснюється в подальшому процес перекладу поетичного тексту. Звичайно, в поезії існує й інша проблема, крім відтворення змісту, існує потреба відтворення форми. Але цієї проблеми ми поки що не торкаємось у нашому дослідженні.

Звичайно, у поетичному тексті наявна смислова інформація, що закодована в композиції. Окрему безеквівалентну лексему ми розглядаємо як елемент ланцюга смислової інформації, яка містить у собі етнокультурний зміст, що може сприяти (чи навпаки перешкоджати) розумінню цілого тексту. Вона є одиницею відображення «етнічної картини світу», що організовує поетичний текст як етнокультурний феномен. Безеквівалентна лексика в тексті – це основа кодування поетичного тексту як «етнічної картини світу». Крізь безеквівалентну лексему проходить смислова концепція, яка потім набуває визначеності у людській свідомості. Саме такий підхід сприяє виявленню специфіки семантичної структури (значення та функцій) безеквівалентної лексики, включеної в контекст.

1.4. Класифікація безеквівалентної лексики

Вирішення проблем міжмовної та міжкультурної комунікації, на наш погляд, неможливе без аналізу тих одиниць мови, які містять у своїй семантиці національний колорит, етнічні, історичні та культурні особливості того чи іншого народу. До таких одиниць належать, насамперед, безеквівалентні слова.

З одного боку, безеквівалентна лексика є елементом мови, що не збігається з іншою системою, через що в процесі перекладу завжди створює особливу складність. З іншого боку, саме ця складність і забезпечує цікавість до проблем її перекладу та визначає постійну актуальність.

Для дослідження та перекладу безеквівалентної лексики, яка дає можливість зафіксувати мовну картину світу в словах, дуже важлива її класифікація. При цьому слід мати на увазі, що лексика з етнокультурною семантикою в кожній мові може мати, крім загальних рис, свої різнопланові специфічні особливості: вона може включати в себе групи слів, яких немає в інших мовах, або, навпаки, в ній можуть бути відсутні ті чи інші групи лексичних одиниць, характерних для порівнюваних мов. Крім того, одна і та ж мова матиме різний набір етнокультурної лексики, якщо змінювати площину її порівняння з іншими мовами. У даному випадку ми розглядаємо безеквівалентні слова української мови в порівнянні з англійською та німецькою мовами.

Ми переконані, що тематичний принцип класифікації якнайкраще пасує для безеквівалентної лексики, оскільки він дає можливість розкрити істотні компоненти значення кожного слова, сферу його функціонування та тематичну представленість, що розкриває національно-культурну специфіку.

Традиційно безеквівалентні слова поділяють на: 1) географічні (об'єкти фізичної географії); 2) етнографічні (слова, пов'язані з побутом, релігією, мистецтвом, культурою); 3) суспільно-політичні (слова, що позначають адміністративно-територіальний устрій, соціальні структури та групи населення, органи влади тощо) [33].

Слова всіх виділених тематичних груп створюють своєрідну етнокультурну картину світу в межах контекстів. У зв'язку з тим, що безеквівалентна лексика більшою мірою пов'язана з позамовними факторами, її переклад на іншу мову є досить складним і важким. Тут недостатньо лише лінгвістичних знань, необхідні також знання про життя і культуру народу, що розмовляє цією мовою. З іншого боку, і історико-лінгвістична компетенція

перекладача ще не гарантує точності перекладу. Щоб домогтися гарантованої точності, необхідно ретельно відбирати і вміло застосовувати власне лінгвістичні методи роботи зі словом. Для дослідження семантики окремого слова необхідний аналіз семантичної структури кожної семи. Структурний аналіз якраз і дозволяє проникнути в семантику окремого слова і виявити національно-культурну специфіку даного слова. Щоб підтвердити це положення, можна виділити специфічний компонент значень в зіставляваних лексичних одиницях. Тут у нагоді буде порівняльний метод лінгвістичних досліджень.

У працях зарубіжних лінгвістів знаходимо таку класифікацію безеквівалентної лексики: 1. Власні імена, географічні назви, назви організацій та установ, газет, журналів тощо. 2. Слова-реалії. Тобто такі слова, які позначають предмети, явища, ситуації, поняття, що не існують у практичному досвіді людей, які розмовляють іншою мовою. Наприклад, назви страв національної кухні, різновиди народного одягу, духовні та матеріальні предмети. 3. Випадкові лакуни. Лексичні одиниці, що наявні в одній мові, яким з якихось причин немає відповідників в іншій [27].

Наші спостереження за функціями та значенням безеквівалентної лексики як у композиції поетичного тексту (в оригіналі та його перекладами) наштовхнули на відповідну класифікацію, виходячи з розуміння функціонально-семантичних ознак. Ми переконалися, що безеквівалентні лексичні одиниці в тексті-оригіналі виконують «етнокультурні» функції, тобто, мають безпосередній вплив на смислове зрушення семантики контексту в бік створення етнокультурної картини світу.

У перекладі безеквівалентна лексика опиняється, пройшовши «відтворення» різними шляхами (способи перекладу безеквівалентної лексики ми ще розглянемо), отримує, можливо, «нове» семантичне забарвлення як «екзотизм» чи «варваризм», таким чином, зберігаючи потенційний зв'язок із етнокультурою оригіналу. Або змінює «етнокультурне середовище», таким чином, формує «картину світу», але з іншими ознаками, які є зрозумілими

іншомовному реципієнтові. Третій шлях відтворення – утрата «етнокультурної семантики» та сприйняття загального змісту.

Отже, класифікація безеквівалентної лексики, виходячи з визначення її семантично-композиційного значення в тексті-оригіналі та перекладі:

1. *Власні назви* (антропоніми та топоніми). Звичайно, такі слова виконують переважно локативну функцію (хоча можливі й інші, які ми розглядали). Наприклад, пізнавальну – створення асоціацій із історичними подіями, героями, народними легендами тощо. У переважній свої більшості вони зберігаються при перекладі (транскрибуються чи транслітеруються).

Наприклад:

<i>Як умру, то поховайте</i>	<i>When I am dead, bury me</i>	<i>Wenn ich sterbe, sollt zum</i>
<i>Мене на могилі,</i>	<i>In my beloved Ukraine,</i>	<i>Grab ihr</i>
<i>Серед степу широкого,</i>	<i>My tomb upon a grave mound high</i>	<i>Den Kurgan mir bereiten</i>
<i>На Вкраїні милій,</i>	<i>Amid the spreading plain,</i>	<i>In der lieben Ukraine,</i>
<i>Щоб лани широкополі,</i>	<i>So that the fields, the boundless</i>	<i>Auf der Steppe, der breiten,</i>
<i>І Дніпро, і кручі</i>	<i>steppes,</i>	<i>Wo man weite Felder sieht,</i>
<i>Було видно, було чути,</i>	<i>The Dnieper's plunging shore</i>	<i>Den Dnipro und seine Hänge,</i>
<i>Як реве ревучий.</i>	<i>My eyes could see, my ears could</i>	<i>Wo man hören kann sein</i>
	<i>hear</i>	<i>Tosen,</i>
	<i>The mighty river roar</i>	<i>Seine wilden Sänge.</i>

Досл. *Коли я помру, поховайте мене / На моїй улюбленій Україні, / Мою могилу на високому кургані / Серед розлогих рівнин, / Щоб поля, безмежні степи, / Береги Дніпра, що стрімко падають, / Мої очі могли бачити, а вуха чути / Гучний шум могутньої річки.*

ПЕРЕБЕНДЯ	PEREBENDYA [1]	PEREBENDA
<i>Перебендя старий, сліпий,</i>	<i>Old Perebendya, minstrel</i>	<i>Der alte, blinde Perebenda,</i>
<i>Хто його не знає?</i>	<i>blind,</i>	<i>Er ist bekannt bei jedermann,</i>
<i>Він усюди вештається</i>	<i>Is known both near and far.</i>	<i>Er ist ja überall zu Hause</i>
<i>Та на кобзі грає.</i>	<i>He wanders all the country</i>	<i>Und spielt auf seinem</i>
	<i>'round</i>	<i>Theorban.</i>
	<i>And plays on his kobza.</i>	

[1] *Perebendya, a capricious,
talkative person.*

Антропоніми з оригіналу «перенесено» в тексті-перекладі. В англійському варіанті перекладач навіть зробив посилання з поясненням семантичного значення: *Perebendya, a capricious, talkative person.*

Нашу увагу в цьому прикладі привернула реалія «кобза», яка в німецькому варіанті (переклад зробив Іван Франко) – «теорбан». Це заміна реалії – для німецького реципієнта реалія *теорбан* зрозуміліша. В принципі кобза і теорбан належать до одного виду інструментів (струнні), але теорбан має більшу кількість струн. Кобза – 6 струн, теорбан (торбан) – 30-40.

Іван Підкова

*Було колись – в Україні
Ревіли гармати;*

*Було колись – запорожці
Вміли панувати.*

Ivan Pidkova [1]

*There was a time in our
Ukraine*

*When cannon roared with
glee,
time when Zaporozhian men
Excelled in mastery!*

Iwan Podkowa

*Brüllten einstmals die
Kanonen*

*In der Ukraine.
Herrschteneinst die
Saporosher
In der Ukraine.*

[1] *A renowned Cossack leader in the latter half of the sixteenth century. He warred against the Poles in the western parts of Ukraine, and at one rime, hy means of conquest, briefly usurped the kingship in Moldavia. He was captured and beheaded by the Poles in 1578. It has not been historically established that he led a raid on Tsarhorod (Constantinople, the*

Iwan Podkowa – ist eine historische Persönlichkeit. Er war ein ukrainischer Kosakenführer, der im 16. Jahrhundert an der Spitze mehrerer Feldzüge der Kosaken gegen Türken stand. Er brachte zeitweilig sogar die Macht über das Moldaugebiet an sich, wurde aber dann von den Türken zum Rückzug gezwungen. Im Jahre 1578 ließ die polnische Regierung Podkowa auf

*Emperor's City, now
Istanbul).*

*Wunsch der Türkei
hinrichten.*

У перекладах антропонім *Іван Підкова* зберігся, більше того наявні пояснення з короткою історичною довідкою про цю особу. Єдине, що нас часто дивує в німецькомовних перекладах, особливо зроблених за радянські часи, що вони більшість власних назв, прізвищ та інше *русифікують*: *Iwan Podkowa*. Теж саме ми часто спостерігали з іншими власними назвами, які транскрибували не з української мови, а з російської: *Der Dnepr teilt sich in Kiew in mehrer Arme. Die Trukhanov Insel wird als Naherholungsgebiet genutzt.* – *досл. Дніпро в Києві розділяється на кілька рукавів. Острів Труханів використовується як зона відпочинку. (Dnipro, Kyjiw, Truchaniw).*

2. *Слова-символи.* У художньому творі лексеми з символічною семантикою, яка властива тільки даній етнокультурі мають великий текстотвірний потенціал, за допомогою актуалізації відразу кількох його значень і асоціативних зв'язків, не завжди вербалізованих у самому тексті. У поетичних творах слова-символи нерідко є основним інструментом створення етнокультурної картини світу, виступаючи концептуально-тематичною домінантою, містять також певну підтекстову інформацію тощо. Символ – лексема, семантика якої зумовлюється етнічними уявленнями, баченням світу, міфологізацією окремих образів, звичайно часто не має відповідників у іншій етнокультурі та не реалізується в іншій мові. Слова-символи, на нашу думку, також треба зарахувати до складу безеквівалентної лексики.

Слово, що виконує функцію символу, тобто позначає не тільки пряме значення, але й має абстрактний зміст, культурно значущий і часто емоційно забарвлений. Символ, як лексична одиниця, за семантикою завжди образ з переносним змістом, закріплений у традиції як соціально-культурний знак. Але символи можуть бути не лише культурні, міфологічні, історичні, вони можуть бути літературними, авторськими тощо. Декодувати їхнє значення не завжди однозначно просто, тому логічно також визначати такі лексичні одиниці як безеквівалентні. (Див. Додаток 3).

Символізм у тексті, на думку сучасних лінгвістів, це літературний прийом, що використовує символи (слова, люди, знаки, абстрактні ідеї та інше), для представлення чогось, що виходить за рамки буквального значення [29]. Об'єкт, поняття або слово не обов'язково повинні бути обмежені одним значенням: символізм виникає на основі асоціацій.

Поняття символізму не обмежується літературними творами: символи населяють кожен куточок нашого повсякденного життя: дорожні знаки, логотипи і смайлики – це також приклади символізму. У літературі автори вже давно віддають перевагу використанню символів серед широкого спектру літературних прийомів. Символ більш наповнений прихованим сенсом, ніж концепт. На відміну від художнього образу, він має фактичне значення. Відмінною рисою символу є його багатогранність зі збереженням символічної форми, що виявляється при його порівняльному аналізі.

Однією з новітніх лінгвістичних проблем є створення мовної картини світу на основі символічних одиниць. Дослідження мовних символів з наукової точки зору є актуальною лінгвістичною проблемою. Але робіт про те, як мовна картина світу співвідноситься з символічними категоріями емпіричного пізнання, досить мало. Багато вчених висловили свою думку щодо символу, вбачаючи в ньому особливу форму паралелізму [29].

Отже, мовні символи, на нашу думку, належать також до категорії безеквівалентності.

На окрему увагу заслуговує *фольклорна символіка*. Це явище національно-специфічне, оскільки символічна система будь-якої мови характеризується наявністю етнокультурних образів. Слова-символи виникають на тлі особливої соціальної значущості реалії на основі паралелізму з національним баченням світу. Декодування символу залежить від уміння носіїв національної культури тлумачити переносне значення слова, яке постає з культурно-історичного досвіду народу: *Як діточок двоє Під тую калину – Прийшли, посідали І поцілувались (Т. Г. Шевченко). – Bei der Esche stehen sie,*

– *Lassen dort sich nieder, Küssen dort sich wieder* (H. Zinner). (укр. «калина» – нім. «ясень») [42, с. 9].

3. *Слова-реалії*. Лексичні одиниці, які не мають відповідного еквівалента в іншій мові через відсутність у носіїв іншої мови відповідних предметів або явищ. Одна з основних труднощів при перекладі реалій – відсутність відповідності (еквівалента, аналога) в мові, на яку здійснюється переклад, через те, що у носіїв цієї мови відсутній об'єкт, позначений реальністю (референтом). Через відсутність однозначного еквівалента реалій у мові перекладу деякі дослідники ототожнюють поняття реалій і безеквівалентної лексики. Таким чином, незважаючи на загальну ознаку безеквівалентної лексики і реалій – відсутність аналога (еквівалента) в мові перекладу, не варто прирівнювати реалії і безеквівалентну лексику, а, беручи до уваги відмінності між їх статусами, розглядати реалії як самостійне коло лексичних одиниць, що входить в рамки безеквівалентної лексики.

Багато мовознавців пропонують різноманітні класифікації реалій, виходячи з різноманітності тематичних груп. На нашу думку, такий перелік може бути безкінечно довгим, тому під слова-реаліями ми розуміємо лексичні одиниці, які номінують відповідно предмети культури (вони можуть бути як матеріальними, так і нематеріальними).

Розглянемо конкретний текст, який містить велику кількість етнокультурних реалій (української мови) та його переклад англійською мовою. У вірші Тараса Шевченка «Чернець» широко використано слова-реалії, що відтворює етнокультурну специфіку української дійсності (часів Шевченка). У перекладі англійською мовою (A. J. Hunter) ці слова «вітворюються» різними способами.

ЧЕРНЕЦЬ

Тарас Шевченко

У Києві на Подолі

Було колись... і ніколи

Не вернеться, що діялось,

Не вернеться сподіване,

Не вернеться... А я, брате,

Таки буду сподіватись,

Таки буду виглядати,

THE MONK

Taras Shevchenko

At Kiev, in the low countrie,

Things happened once that you'll never see.

For evermore, 'twas done;

Nevermore, 'twill come.

Yet I, my brother,

Will with hope foregather,

That this again I'll see,

Жалю серцю завдавати.
 У Києві на Подолі
 Братерська наша воля
 Без холопа і без пана
 Сама собі у жупані
 Розвернулася весела,
 Оксамитом шляхи стеле,
 А єдвабном застилає
 І нікому не звертає.
 У Києві на Подолі
 Козаки гуляють.
 Як ту воду, цебром-відром
 Вино розливають.
 Льохи, шинки з шинкарками,
 З винами, медами
 Закупили запорожці
 Та й тнуть коряками!
 А музика реве, грає,
 Людей звеселяє.
 А із Братства те бурсацтво
 Мовчки виглядає.
 Нема голій школі волі,
 А то б догодила...
 Кого ж то там з музикою
 Люде обступили?
 В червоних итанях оксамитних
 Матнею улицю мете,
 Іде козак. "Ох, літа! літа!
 Що ви творите?" На тотеж
 Старий ударив в закаблуки,
 Аж встала курява! Отак!
 Та ще й приспівує козак:
 "По дорозі рак, рак,
 Нехай буде так, так.
 Якби-таки молодиці
 Посіяти мак, мак.
 Дам лиха закаблукам,
 Дам лиха закаблам,
 Останеться й передам.
 А вже ж тії закаблуки
 Набралися лиха й муки!
 Дам лиха закаблукам,
 Дам лиха закаблам,
 Останеться й передам!"
 Аж до Межигорського Спаса
 Потанцював сивий.
 А за ним і товариство,
 І весь святий Київ.
 Дотанцював аж до брами,
 Крикнув: "Пугу! пугу!
 Привітайте, святі ченці,
 Товариша з Лугу!"
 Свята брама одчинилась,
 Козака впустили,
 І знов брама зачинилась,
 Навік зачинилась
 Козакові. Хто ж сей сивий

Though grief it brings to me.
 To Kiev in the low countrie
 Came our brotherhood so free.
 Nor slave nor lord have they,
 But all in noble garb so gay
 Came splashing forth in mood full glad —
 With velvet coats the streets are clad.
 They swagger in silken garments pride
 And they for no one turn aside.
 In Kiev, in the low countrie,
 All the cossacks dance in glee,
 Just like water in pails and tubs
 Wine pours out 'mid great hubbubs.
 Wine cellars and bars
 with all the barmaids
 The cossacks have bought
 with their wines and meads.
 With their heels they stamp
 And dancing tramp,
 While the music roars
 And joyously soars.
 The people gaze
 with gladsome eyes,
 While scholars of the cloister schools
 All in silence bred by rules,
 Look on with wondering surprise.
 Unhappy scholars!
 Were they free,
 They would cossacks dancing be.
 Who is this by musicians surrounded
 To whom the people give fame unbounded?
 In trousers of velvet red*
 With a coat that sweeps the road
 A cossack conies.
 Let's weep o'er his years
 For what they've done is cause for tears.
 But there's life in the old man vet I trust,
 For with dancing kicks
 he spurns the dust.
 In his short time left with men to mingle
 The cossack sings,
 this tippy jingle.
 "On the road is a crab, crab, crab.
 Let us catch it grab, grab, grab.
 Girls are sewing jab, jab, jab.
 Let's dance on trouble,
 Dance on it double
 Then on we'll bubble
 Already this trouble
 We've danced on double
 So let's dance on trouble,
 Dance on it double,
 Then on we'll bubble."
 To the Cloister of our Saviour
 Old gray-hair dancing goes.
 After him his joyous crowd
 And all the folk of Kiev so proud.

Попрощався з світом?
 Семен Палій, запорожець,
 Лихом не добитий.
 Ой високо сонце сходить,
 Низенько заходить.
 В довгій рясі по келії
 Старий чернець ходить.
 Іде чернець у Вишгород
 На Київ дивитись,
 Та посидить на пригорі,
 Та хоч пожуритись.
 Іде чернець дзвонкову
 У яр воду пити
 Та згадує, як то тяжко
 Було жити в світі.
 Іде чернець у келію
 Меж стіни німії
 Та згадує літа свої,
 Літа молодії.
 Бере письмо святе в руки,
 Голосно читає...
 А думкою чернець старий
 Далеко літає.
 І тихнуть божії слова,
 І в келії, неначе в Січі,
 Братерство славне ожива.
 А сивий гетьман, мов сова,
 Ченцеві зазирає в вічі.
 Музика, танці і Бердичів.
 Кайдани брязкають... Москва.
 Бори, сніги і Єнісей...
 І покотились із очей
 На рясу сльози... Бий поклони!
 І плоть старечу усмирять.
 Святе писаніє читай,
 Читай, читай та слухай дзвона,
 А серцеві не потурай.
 Воно тебе в Сибір водило,
 Воно тебе весь вік дурило.
 Приспи ж його і занехай
 Свою Борзну і Фастовщину,
 Загине все, ти сам загинеш.
 І не згадають, щоб ти знав...
 І старець тяжко заридав,
 Читав писаніє покинув,
 Ходив по келії, ходив,
 А потім сів і зажурився:
 "Для чого я на світ родився,
 Свою Україну любив?"
 До утрєні завив з дзвіниці
 Великий дзвін. Чернець мій встав,
 Надів клобук, взяв патерицю,
 Перехрестився, чотки взяв...
 І за Україну молиться
 Старий чернець пошкандибав.

Dances he up to the doors —
 "Hoo-hoo! Hoo-hoo!" he roars.
 Ye holy monks give greeting
 A comrade from the prairie meeting.
 Opens the sacred door,
 The Cossack enters in.
 Again the portal closes
 To open no more for him.
 What a man was there
 this old gray-hair,
 Who said to the world farewell?
 'Twas Semon Palee,
 a cossack free
 Whom trouble could not quell.
 Oh in the East the sun climbs high
 And sets again in the western sky.
 In narrow cell in monkish gown
 Tramps an old man up and down,
 Then climbs the highest turret there
 To feast his eyes on Kiev so fair,
 And sitting on the parapet
 lie yields a while to fond regret.
 Anon he goes to the woodland spring,
 The belfry near, where sweet bells ring.
 The cooling draught to his mind recalls
 How hard was life without the
 Again the monk his cell floor paces
 'Mid the silent walls his life retraces.
 The sacred book he holds in hand
 And loudly reads,
 The old man's mind to Cossack land
 Swiftly speeds.
 Now holy words do fade away.
 The monkish cell turns Cossack den,
 The glorious brotherhood lives again.
 The gray old captain, like an owl
 Peers beneath the monkish cowl
 Music, dances, the city's calls,
 Rattling fetter, Moscow's walls.
 O'er woods and snows
 his eyes can see
 The banks of distant Yenisee.
 Upon his soul deep gloom has crept
 And thus the monk in sadness wept.
 Down, Down! Bow thy head;
 On thy fleshly cravings tread.
 In the sacred writing's read.
 Read, read, to the bell give heed,
 Thy heart too long has ruled thee,
 All thy life it's fooled thee,
 Thy heart to exile led thee,
 Now let it silent be.
 As all things pass away,
 So thou shaft pass away.
 Thus may'st thou know thy lot,
 Mankind rein embers not.
 Though groans the old man's sadness tell,

*Upon his book he quickly fell,
 And tramped and tramped about his cell,
 lie sits again in mood forlorn
 Wonders why he e'er was born.
 One thing alone he fain would tell,
 He loves his Ukraina well
 For Matins now
 the great bell booms,
 The aged monk
 his cowl resumes.
 For Ukraina now to pray
 My good old Palee limps away.*

Translated by Alexander Jardine Hunter

Слова-реалії в оригіналі: *поділ* – історична частина Києва; *жупан* – традиційний козацький верхній одяг; *оксамит*, *єдваб* – староукраїнські назви тканин; *козаки* – воїни, історично-культурний феномен України; *шинок*, *шинкарка* – особливість українського побуту, заклад, працівниця цього закладу; *запорожці* – представники Запорозької Січі; *коряки* – великі кухлі для пиття; *бурсаки*, *бурсацтво* – учні духовних шкіл; *свита*, *штани оксамитні* – традиційне вбрання; *закаблуки* – підбори чобіт; *Межигірський Спас* – монастир біля Києва; *луг* – степ, як символ козацької вольниці; *Семен Палій* – історична особа, полковник; *січ* – Запорозька Січ, фортеця; *Бердичів* – топонім із культурним підтекстом; *клобук*, *патериця*, *чотки* – речі, монастирська атрибутика.

Відтворення слів-реалій у тексті-перекладі англійською мовою: *поділ* – *the low countrie* – неадекватний описовий переклад. Утрачено київський топонім; *жупан* – *noble garb so gay* – описовий переклад частково адекватний. Замість етнографічної реалії – загальне позначення; *козаки* – *Cossacks* – транскрипція. Передано адекватно. Зміст збережено, але без повного контексту; *шинок*, *шинкарка* – *wine cellars and bars with all the barmaids* – описовий переклад, але частково адекватний, оскільки слово «бар» не відповідає українській реалії; *запорожці* – *the Cossacks* – узагальнення. Утрачено відсилання саме до «запорожців»; *коряки* – у перекладі немає (випадіння). Реалія відсутня у перекладі; *бурсацтво* – *scholars of the cloister schools* – описовий переклад частково адекватний, оскільки втрачено іронічне

збарвлення «бурси»; *Межигірський Снас – to the Cloister of our Saviour* – узагальнення неадекватне. Зник конкретний топонім; *Семен Палій – Semon Palee* – транскрипція, але частково адекватно, оскільки обрана невдала форма імені; *сич – the Cossack den* – неправильна метафора, відтворено неадекватно (барліг замість військового центру, фортеці); *Бердичів* – топонім втрачено; *клубук, патериця, чотки – cowl, staff, beads* – лексичні відповідники адекватні. У християнській традиції є відповідники.

Загалом переклад відтворює сюжетну лінію, але не зберігає частину етнокультурного колориту. Через втрату реалій, або узагальнений переклад текст дещо втрачає національно-культурну символіку, але водночас стає більш зрозумілим для англомовного читача.

Головним завданням перекладача є максимально повна передача змісту оригіналу. Відмінності в мовних системах оригіналу і перекладу та специфіка створення текстів на кожній з цих мов можуть обмежувати в певній мірі можливість абсолютного збереження змісту оригіналу в перекладі. Мета перекладача – якомога повніше передати інформацію, що міститься в оригінальному тексті, для цього він повинен мати фонові знання, якими володіють носії мови оригіналу. Тому однією з передумов успішного виконання перекладачем своїх професійних функцій є всебічне знайомство з історією, культурою, літературою, звичаями, сучасним життям та іншими реаліями народу, носія вихідної мови. Інакше кажучи, однією з основних вимог до повноцінного перекладу є володіння перекладачем знаннями про реалії або конкретні умови життя і побуту народу, з мови якого виконується переклад.

Спираючись на дослідження лінгвістів та наші наукові спостереження можна зробити висновок про те, що класифікація безеквівалентної лексики – питання відкрите і спірне. Поряд із терміном «безеквівалентність» існують поняття «реалія», «лакуни», «національно-маркована лексика» та інші, які не мають чіткої межі між собою, тому наукова література з цього питання містить велику кількість узагальнень. Наші спостереження за семантично-

композиційним значенням безеквівалентної лексики в поетичних текстах (оригіналі та перекладі) переконують у доцільності розмежування таких груп: власні назви (антропоніми, топоніми й інші оніми), слова-реалії (предмети й поняття етнокультурного середовища) та слова-символи (фольклорні, міфічні, релігійні й подібні).

Висновки до розділу 1

Явище безеквівалентності базується на розумінні здатності мовної спільноти неоднаково осмислювати реальність та відображати її в свідомості. Кожне слово – це багатопланова картина і якщо екстралінгвістичні плани слів у різних мовах збігаються, говорять про еквівалент. А от розбіжності екстралінгвістичних планів – безеквівалентність. Найбільшого значення, на думку сучасних мовознавців, безеквівалентність набула в лексичних системах різних мов.

Безеквівалентна лексика визначається лише на міжмовному рівні, тобто слово може бути безеквівалентним у порівнянні з однією мовою, але при цьому мати повні «відповідники» в іншій мові. Але критерії для виокремлення безеквівалентної лексики є набагато ширше. По-перше, семантичний критерій (до безеквівалентних належать слова-символи, слова-реалії та ін.). По-друге, функціональний чи стилістичний критерій: безеквівалентна лексична одиниця в контексті – смислова домінанта, впливає на зміст тощо. По-третє, інколи можна застосувати граматичний критерій, оскільки безеквівалентна лексика в певних мовах може мати свої формальні особливості.

Безеквівалентну одиницю можна визначити за допомогою різних прийомів: переклад (можливий чи неможливий), а також експериментальним шляхом – психолінгвістичний експеримент для визначення реакцій на етнокультурні слова-символи та інші. При визначенні безеквівалентності потрібно також звертати увагу на вживання в контексті. Особливості значення

окремої безеквівалентної лексеми свідчать про наявність етнокультурного компонента в її семантичній структурі.

Ми розглянули також поняття «мовна картина світу» та визначили її як вербальне відображення явищ дійсності в тексті. А «етнокультурна картина світу» – це система уявлень про світ, яка сформувалася у певного етносу через відображення його історії, традицій, духовних цінностей і побуту. Це частина цілісної картини світу, але виявляє культурну специфіку, реалізуючись у безеквівалентній лексиці, символах, реаліях тощо.

Розглядаючи структурні елементи мовної картини світу, ми переконались у тому, що провідну роль у ній відіграють лексичні номінативні засоби, що фіксують предмети і явища навколишнього простору. Особливого значення в цьому плані набуває безеквівалентна лексика мови.

Відмінність безеквівалентної лексеми полягає в тому, що вона номінує не лише певний предмети, явища та факти, а й містить у своїй семантиці особливу «предметно-логічну інформацію» для читача, вступаючи в складну систему зі- та протиставлень, формує етнокультурні асоціації. Тобто впливає на характер сприйняття контексту як цілісної смислової моделі тексту.

Ми дослідили значення і розмежували функції безеквівалентної лексики в тексті. Отже, безеквівалентна лексика виконує такі функції:

1. *Локативна функція.*
2. *З'єднувальна функція.*
3. *Організуюча (текстотвірна) функція.*
4. *Пізнавальна функція.*

Окрему безеквівалентну лексему ми розглядаємо як елемент ланцюга смислової інформації, яка містить у собі етнокультурний зміст, що може сприяти (чи навпаки перешкоджати) розумінню цілого тексту. Вона є одиницею відображення «етнічної картини світу», що організовує поетичний текст як етнокультурний феномен. Безеквівалентна лексика в тексті – це основа кодування поетичного тексту як «етнічної картини світу».

Ми здійснили класифікацію безеквівалентної лексики, виходячи з визначення її семантично-композиційного значення в тексті-оригіналі та перекладі, виокремили: 1. *Власні назви* (антропоніми та топоніми). 2. *Слова-символи*. 3. *Слова-реалії*.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

2.1. Іншомовні відповідники безеквівалентних лексичних одиниць у тексті-перекладі

Порівняльний аналіз перекладів, який ми робили, аналізуючи значення та функції безеквівалентної лексики, дозволив нам зробити висновки, що поряд із мовними одиницями вихідної мови, які мають одиничні або множинні відповідності в мові перекладу, однакові лексичні і граматичні значення, наявні також лексичні одиниці для яких у мові перекладу немає прямих відповідників. Одиниці вихідної мови, які не мають регулярних відповідників у мові перекладу, називаються безеквівалентними.

Безеквівалентна лексика простежується головним чином серед слів, які позначають специфічні поняття і національні реалії, маловідомі антропоніми і власні назви, для яких доводиться створювати оказіональні відповідності в процесі перекладу та слова, які набули особливого зв'язку з етнокультурою та сприймаються як специфічні символи народу.

Переклад за допомогою вибору одного з часткових відповідників є досить поширеним способом відтворення. Майстерність перекладача полягає в умінні відшукати ряд відповідників для одиниці оригіналу і вибрати з цього ряду варіант, який найбільше підходить «за умовами» до контексту. Однак існування для одиниці вихідної мови одного або декількох перекладацьких відповідників не означає обов'язкової появи таких відповідників у будь-якому перекладі, якщо в оригіналі використовується дана одиниця. У ряді випадків умови вживання мовної одиниці в контексті змушують відмовитися від використання регулярної відповідності і знайти варіант перекладу, який найбільш точно передає значення одиниці вихідної мови в даному контексті. Таким чином, переклад часто перетворюється на творчий процес. Особливо

процес поетичного перекладу, коли поряд зі змістом постає проблема «відтворення форми».

Нерегулярний, винятковий спосіб перекладу одиниці оригіналу, придатний лише для даного контексту, називається okazіональною відповідністю, або контекстуальною заміною.

Безеквівалентними можуть бути й граматичні одиниці, як окремі морфологічні форми (герундій) і частини мови (артикль), так і синтаксичні структури (абсолютні конструкції), особливо це стосується німецької мови, з її «порядком слів», «пасивними конструкціями», «часовими формами в умовному способі» та інше. Як і відповідності, безеквівалентні одиниці виявляються тільки стосовно однієї з пари мов, що аналізуються. Одиниця вихідної мови, безеквівалентна стосовно даної мови перекладу, може мати регулярні відповідності в інших мовах.

Наявність безеквівалентних одиниць не означає, що їх значення не може бути передано в перекладі або що вони перекладаються з меншою точністю, ніж одиниці, які мають «прямі» відповідності. Ми вже помітили, що відповідності можуть лише частково збігатися за значенням з одиницею, що перекладається, і що нерідко при перекладі використовуються контекстуальні заміни навіть за наявності регулярних відповідників. Аналогічним чином при перекладі безеквівалентної одиниці перекладач тим чи іншим способом створює okazіональну відповідність. У галузі перекладу безеквівалентної лексики застосовуються такі типи okazіональних відповідників:

1. *Відповідники-запозичення*, що відтворюють у перекладній мові форму іншомовного слова: *tribalism* – *трайбалізм*; *know-how* – *ноу-хау*; *impeachment* – *імпічмент*. Такі відповідники створюються за допомогою перекладацького **транскрибування** або **транслітерації**. У багатьох випадках okazіональні відповідності, створені подібним чином, можуть закріпитися в перекладній мові і регулярно використовуватися при перекладі відповідних слів. Такими, наприклад, є українські відповідності англійським словам: *Wall Street* – *Уолл-стріт*; *pop-art* – *нон-арт*; *striptease* – *стріптіз* і багато інших.

2. *Відповідники-кальки*, що відтворюють морфемний склад або складові частини слова чи стійкого словосполучення у вихідній мові: *brain drain* – *відтік мізків*; *work-to-rule* – *робота (суворо) за правилами*; *people of good will* – *люди доброї волі*. І в даному випадку різниця між оказіональними та регулярними відповідниками часто виявляється тимчасовою. Багато відповідників, створених шляхом калькування, поширюються в перекладацькій практиці, а потім починають використовуватися і в певній мові. Особливо жваво засвоюється англійська мова (це ми помічаємо на прикладі й української, німецької мов). В результаті відповідні одиниці вихідної мови виходять з безеквівалентних, набуваючи постійних відповідників.

3. *Відповідники-аналоги*, що створюються шляхом підбору найближчої за значенням одиниці перекладної мови для безеквівалентної одиниці вихідної мови: *drugstore* – *аптека*; *witchhunter* – *мракобіс*; *afternoon* – *вечір*. Як і в багатьох інших випадках застосування оказіональних відповідників, близькість значень одиниць в оригіналі та перекладі тут далеко не повна, і подібний переклад застосовують лише в певному контексті. *Аптека* – це не зовсім те саме, що *drugstore*; у наших аптеках продаються тільки ліки та засоби гігієни, а в американських «драгсторах» та й німецьких *Drogerien* продаються також предмети першої необхідності, газети, журнали, безалкогольні напої, косметичні засоби тощо. Тому для перекладу речення *Food is awful in drugstores* – досл. «Їжа в аптеках жахлива» - варіант *аптека* неадекватний.

Witchhunter – це не «мисливець на відьом». У сучасному розумінні – це позначення політичного переслідування.

Afternoon, звичайно, не вечір, адже існує ще *evening* – це друга половина дня після полудня, але якщо учасники конференції проводять в день два засідання – *morning session i afternoon session*, то українською вони будуть називатися денним і вечірнім.

4. *Відповідні лексичні заміни*, що створюються при передачі значення безеквівалентного слова в контексті за допомогою одного з видів

перекладацьких трансформацій. При цьому оказіональний відповідник створюється шляхом семантичних перетворень значення безеквівалентного слова. Так, при перекладі в різних випадках на українську мову англійського *exposure*, що не має прямої відповідності, наприклад, у реченні *He died of exposure* – досл. «Він помер від переохолодження» залежно від широкого контексту можуть бути використані *трансформації конкретизації*: *Він помер від застуди*; *Він замерз у снігах* тощо.

5. Коли неможливо відшукати відповідник зазначеними вище способами для перекладу безеквівалентного слова використовується *опис*, що розкриває значення безеквівалентного слова за допомогою розгорнутого словосполучення: *landslide* – перемога на виборах переважною більшістю голосів; *coroner* – слідчий, який проводить дізнання у разі насильницької або раптової смерті.

Нерідко використання транскрипції або кальки при перекладі безеквівалентного слова також доповнюють описом значення цього слова в спеціальній примітці або виносці (ми спостерігали це на прикладах). Це дає можливість поєднувати стислість і ощадливість засобів вираження, властиві транскрибуванню і калькуванню, із забезпеченням повного розуміння оказіональної відповідності реципієнтом. З'ясувавши одного разу значення безеквівалентної одиниці на початку тексту (твору), перекладач може в подальшому використовувати транскрипцію або кальку вже без пояснень. Таким чином, значення безеквівалентних лексичних одиниць у контекстах передаються за допомогою описаних способів так само успішно, як і значення слів, що мають постійні відповідники.

Певні проблеми перекладачам створює відтворення безеквівалентних граматичних одиниць. Як уже зазначалося, вибір граматичної форми при перекладі залежить не тільки від граматичної форми оригіналу, а й від її лексичного наповнення, тобто від характеру і значення лексичних одиниць, які отримують у висловлюванні певне граматичне оформлення. Відмінності в такому оформленні, як правило, не є перешкодою для встановлення відносин

еквівалентності між висловлюваннями в оригіналі та перекладі. Відсутність у перекладній мові типового відповідника для тієї чи іншої форми вихідної мови означає лише неможливість використовувати в перекладі аналогічну форму або дослівний переклад. Розглянемо такі основні випадки:

1. *Нульовий переклад*, тобто відмова від передачі значення граматичної одиниці. Граматичне значення нерідко дублюється у висловлюванні за допомогою інших лексичних або граматичних засобів. У таких випадках безеквівалентна одиниця отримує в перекладі «нульову відповідність», тобто, просто кажучи, опускається: *Give me the book that you bought yesterday.* – *Дай мені книгу, яку ти купив вчора.* *By that time he had already left the country.* – *До цього часу він уже виїхав з Англії.* У першому реченні значення артикля дублюється змістом підрядного речення, у другому – значення виражене формою Past Perfect, є надмірним через наявність у висловлюванні лексичних одиниць *до цього часу і вже*.

2. *Приблизний переклад* полягає у використанні в перекладі граматичної конструкції перекладної мови, яка в даному контексті частково відповідає безеквівалентній граматичній одиниці вихідної мови. Так, абсолютна конструкція в сучасній англійській мові не має українського відповідника, якщо її розглядати як одиницю граматичної структури. Вона має комплексне, нерозчленований значення, що об'єднує коло обставинних відносин. Однак у конкретному висловлюванні на перший план може висунутися один або два види таких відносин (тимчасових, причинно-наслідкових, умовних, допустових тощо), що дозволяє прирівняти до абсолютної конструкції в оригіналі відповідну українську структуру: *Business disposed of Mr. Swiveller was inwardly reminded of its being high dinnertime.* – *Коли з цією справою було покінчено, організм містера Свівеллера нагадав йому, що час обіду вже наближається.*

3. *Трансформаційний переклад* полягає в передачі значення безеквівалентної одиниці за допомогою однієї з граматичних трансформацій, які поряд з лексичними трансформаціями застосовуються при описі процесу

перекладу. У наступному прикладі англійська абсолютна конструкція, що вводить прийменником *with*, замінюється в перекладі самостійним реченням: *The old capitalists and bureaucratic managements remained the directors and managers of the new nationalized industries, with a few rightwing trade union officials thrown in for luck.* – *Старі господарі та адміністративне керівництво стали директорами та керуючими нових націоналізованих підприємств. Крім того, було додано для вигляду кілька правих профспілкових чиновників.*

На всіх рівнях мовної структури опис відповідників у рамках теорії і практики перекладу взагалі не обмежується переліком можливих способів передачі при перекладі значення будь-якої конкретної одиниці вихідної мови (як це, наприклад, робиться в будь-якому словнику), а ставить перед собою завдання розкрити типові особливості створення і вибору відповідників для досить великої групи мовних одиниць. Опис системи відповідників супроводжується виявленням умов, що визначають можливість використання відповідників того чи іншого виду [19, с. 204].

Таким чином, поняття системи перекладацьких відповідників має не статичний, а має постійний динамічний характер. Це не просто пари співвіднесених одиниць у двох мовах, а система відносин між комунікативно рівноцінними одиницями, від яких залежить реальна взаємозамінність таких одиниць у процесі перекладу, а також набір способів створення оказіональних відповідників у тих випадках, коли умови контексту перешкоджають використанню стандартних способів перекладу.

Ми спостерігали за особливостями відтворення безеквівалентної лексики в поетичних текстах та визначили найчастотніші, на нашу думку, способи іншомовного відтворення таких одиниць. А саме: транскрипція, транслітерація, калькування, транспозиція, створення неологізму, описовий переклад, образний еквівалент в іншій мові.

1. **Транскрипція.** Транскрипція – це введення в текст перекладу лексичних одиниць, використовуючи графічні засоби мови з максимально

допустимим фонетичним наближенням до її оригінального звучання. При вдалому транскрибуванні перекладач може подолати обидві згадані вище труднощі – передати і смисловий зміст безеквівалентного слова, і етнонаціональний колорит. Але неправильно зроблений вибір прийому передачі, наприклад реалії, тобто вибір на користь іншого способу перекладу може серйозно ускладнити читачеві сприйняття змісту. Більше того, заміна наприклад, власних назв чи назв реалій створює часто деформацію етнокультурної картини світу. Текст втрачає ознаки оригіналу та починає функціонувати не як текст-переклад. Інколи це може мати негативні наслідки.

При транскрипції відтворюється звукова форма іншомовного слова. Оскільки фонетичні та графічні системи мов відрізняються одна від одної, передача форми слова іноземної мови мовою перекладу завжди дещо умовна і приблизна: *absurdist* – *абсурдист*; *kleptocracy* – *клентократія*; *skateboarding* – *скейтбординг*. Для кожної пари мов розробляються правила передачі звукового складу слова іноземної мови, вказуються і традиційні винятки з правил, прийнятих зараз, наприклад: Lemberg – Львів, Czernowitz – Чернівці.

*На розпутьті **кобзар** сидить*

*Та на **кобзі** грає;*

Кругом хлопці та дівчата -

Як мак процвітає...

*At the crossroads sits a **minstrel***

*Playing on his **kobza**;*

Gathered round him, boys and girls

Blossoming like poppies...

*... Обізвався **Наливайко** -*

*Не стало **Кравчини!***

*Обізвавсь **козак Павлюга***

За нею полинув!

*Обізвавсь **Тарас Трясило***

Гіркими сльозами:

*"Бідна моя **Україно,***

*Стоптана **ляхами!"***

*...**Nalyvayko** did come forth -*

*Then the **Kravchyna** vanished!*

***Cossack Pavlyuk** did come forth -*

And followed in like manner!

***Taras Tryasylo** then came forth,*

With bitter tears, he said:

*"My poor **Ukraine** all trampled down,*

*Where **Polish** feet now tread!"*

З наведених прикладів помітно, що транскрибуються антропоніми та власні назви, а реалії можуть мати інші способи відтворення: *кобзар – minstrel*, *Стоптана ляхаму – Where Polish feet now tread*.

У тексті-перекладі німецькою мовою навпаки спостерігаємо втрату *кобзи* – тільки *Saiten* (струни):

*Still sitzt der Kobsar am Kreuzweg,
Läßt die Saiten rauschen;
Rings die Mädchen und die Bursche
Blühh wie Mohn und lauschen.*

Ляхи теж *Polen*, зате транскрипцією передається *шляхта* – *Schlachta*. З поясненням після тексту – *so nannte sich der polnische Landadel. Daher auch das Wort „Schlachtitzen“ für Adlige* – досл. так називали польську знать (землевласників). Звідси походить і слово «*Schlachtitzen*» для позначення знаті.

2. Транслітерація. Це спосіб відтворення окремих лексичних одиниць, при якому лінгвістична передача тексту, написаного за допомогою одного алфавіту, відтворюється засобами іншого алфавіту. Транслітерація широко застосовується при передачі реалій; вона особливо поширена в суспільно-політичній літературі та публіцистиці як перекладній, так і оригінальній, що описує життя і події за кордоном. Наприклад: *Arnold* – *Арнольд*, *Baffin* – *Баффін*, *belladonna* – *беладона*, *Oscar Belling* – *Оскар Беллінг*. Наші спостереження доводять, що перекладацькому транскрибуванню та найчастіше піддаються: власні імена, побутові реалії, назви рослин, художніх творів, історичних і культурних пам'яток, географічні назви.

Транслітерація є провідним способом при перекладі реалій, оскільки він допомагає зберегти графічний склад іншомовного слова. Реалії вихідної мови зазвичай не мають еквівалентів перекладу в іншій мові. У цьому і полягає проблема перекладу реалій вихідної мови.

У сучасній перекладацькій практиці частіше застосовують прийом транскрибування, ніж транслітерації, оскільки цей прийом допомагає точніше передати звукову форму лексичної одиниці мови-джерела.

Транслітерація у перекладі застосовується тоді, коли слово-реалія не має точного відповідника у мові перекладу або перекладач прагне зберегти етнокультурний колорит. Розглянемо приклади з українських, англійських та німецьких текстів, де використано саме цей прийом: з української мови «*А на кобзі грає, і про славу козацькую всім людям співає*» - англ. «*And on the kobza he plays, of Cossack glory he sings*». Слово «kobza» передано транслітерацією, щоб зберегти культурний контекст.

Народна пісня: «*Ой у лузі червона калина похилилася...*» - англ. «*Oh, the red kalyna in the meadow has bent down low...*». Слово «kalyna» збережено транслітерацією, адже ботанічний відповідник «viburnum» не передає символіки.

Поезія: «*Гей, наливайте повнії чару...*» - нім. «*Hey, füllt die čary ganz voll...*». «čary» передано транслітерацією, щоб підкреслити фольклорний колорит.

З англійської мови «*He was sitting in a pub in London*» - укр. «*Він сидів у пабі в Лондоні*». Слово «pub» збережено у вигляді «паб».

«*She bought a pair of jeans yesterday*» - нім. «*Sie hat gestern eine Jeans gekauft*». «jeans» залишено у транслітерації, без спроби підшукати інший еквівалент. Це слово вже давно запозичене німецькою мовою.

З німецької мови «*Das Kind geht schon in den Kindergarten*» - англ. «*The child already goes to kindergarten*». Слово «Kindergarten» стало міжнародною реалією завдяки транслітерації.

Нім. «*Der Tourist trägt einen schweren Rucksack*» - укр. «*Турист несе важкий рюкзак*». «Rucksack» - «рюкзак» - транслітерація (також давнє запозичення).

Нім. «*Er liebt das Oktoberfest*» - англ. «*He loves the Oktoberfest*» «Oktoberfest» не перекладається, а передається транслітерацією, так само й українською «октоберфест».

У наведених прикладах транслітерація дозволяє відтворити національно-культурну специфіку реалій, зберегти їхнє «звучання» у

перекладі та створити відчуття автентичності. Водночас цей спосіб часто вимагає додаткових пояснень для іншомовного читача.

3. **Калькування.** Калька – це слово або словосполучення, запозичене з однієї мови в іншу шляхом буквального, дослівного перекладу. Термін «калька» походить від французького дієслова *calquer*, що означає «копіювати». Якщо говорити точніше, ми використовуємо дієслово «копіювати», коли мова йде про запозичення слова або словосполучення з однієї мови в іншу шляхом перекладу його компонентів з метою створення нової мовної одиниці в цільовій мові.

Калькування відрізняється від семантичних відповідників. Калькування передбачає семантичний переклад (тобто відтворення значення), проте не охоплює фонетичну подібність (передачу приблизного звучання запозиченої одиниці шляхом підбору слова або морфеми з подібним звуковим малюнком, що вже існує в цільовій мові). Деякі «скальковані» одиниці потрапляють у широкий вжиток. В англійській до них можна зарахувати такі слова, скальковані з німецької: *standpoint* (нім. *Standpunkt*), *beer garden* (нім. *Biergarten*).

Розрізняють, наприклад, *паронімічне калькування* або *запозичення*: спостерігається в результаті неправильної відповідності між двома словами, які мають подібну форму або етимологію, проте по-різному розвивалися у відповідних мовах і тому отримали різне значення: пор. укр. булка - «хліб» і болг. булка - «наречена»; теж саме стосується *рожі* чи *воні*. Таки слова ще називають «фальшивими друзями перекладача».

Орфографічні кальки: зазвичай це спосіб перекладу імен людей, назв географічних об'єктів, народів тощо. У такому випадку може копіюватися спосіб написання імені з мови-джерела в мову-ціль, проте часто не враховується можливість відтворення отриманої одиниці носіями мови. Наприклад, навряд чи слова *Khortytsia*, *Liudmyla* або *Serhiy* мають зручну для озвучування носієм англійської мови форму.

Графічне калькування: цей вид калькування спостерігається в тому випадку, коли правила передачі тексту на письмі проникають в іноземний текст. Наприклад, використання великих літер на початку значущих слів, що властиво англomовним заголовкам, можна побачити в українській мові.

Синтаксичне або структурне калькування: зазвичай це результат помилкового з'єднання частин речення за іншомовним зразком.

У перекладі безеквівалентної лексики бажано уникати калькування.

Приклади калькування безеквівалентної лексики: *святая воля* (Т. Шевченко) – holy freedom (англ.), heilige Freiheit (нім.). Це калька, бо у європейських мовах відсутня етнокультурна концепція «волі». Втрачається етнокультурна глибина, слово стає універсальним. *Козацька вольниця* – Cossack liberty. Калька: передає буквальний зміст, але не передає специфічного історико-соціального явища. *Лісова пісня* (у Лесі Українки) – The Forest Song. Це калька: «лісова» - forest, «пісня» - song. Значення передано, але втрачено асоціативний фольклорний підтекст, адже «лісова пісня» в українській традиції – це щось більше, ніж просто «song». Калька зберігає образ, але в англійській звучить неприродньо. «*Contra spem spero!*» (Леся Українка) – «Без надії сподіваюсь!» Це калька з латини, яка зберегла буквально структуру оригіналу. *Weltanschauung* (нім.) – «світогляд» (укр.), worldview (англ.). Класичний приклад кальки безеквівалентної філософської лексеми.

4. **Транспозиція.** Сучасна транслатологія розглядає термін «транспозиція» як використання однієї форми замість іншої. При перекладі безеквівалентної лексики спостерігається транспозиція на лексичному рівні. Ми спостерігали, наприклад, міжмовну конотативну транспозицію при перекладі віршів Т. Г. Шевченка: «*На розпутті **кобзар** сидить / Та на **кобзі** грає; / Кругом хлопці та дівчата - / Як мак процвітає...*» - англ. «*At the crossroads sits a **minstrel** / Playing on his **kobza**; / Gathered round him, boys and girls / Blossoming like poppies...*» «Кобзар» - «менестрель» значення «співець» передано. Такий спосіб схожий на уподібнення. Бо транспозиція може бути на рівні частин мови.

«Якби ви знали, паничі, / Де люди плачуть живучи...» (Т. Г. Шевченко). – Англ. (John Weir): «*If you but knew, young gentlemen, / Where people weep while still alive...*» В українському тексті «живучи» – дієприслівник, у перекладі – while alive (alive – прикметник). Але спостерігаємо ще «паничі» - «gentlemen».

5. **Створення неологізму.** Перекладач застосовує семантичний неологізм, тобто слово чи вираз, який дозволяє зрозуміти сенс змісту реалії: «Handwerkbursch» – молодий працівник - «ремісничий хлопець» [середа, с. 81]. Наприклад: оригінал (Т. Г. Шевченко «Чернець») «*I тихнуть божії слова, / I в келії, неначе в Січі, / Братерство славне ожива*». – Переклад (A. J. Hunter) «*Now holy words do fade away. / The monkish cell turns Cossack den, / The glorious brotherhood lives again*». Перекладач створює англомовний образ «Cossack den» - композиція (Cossack + den). Це саме той випадок «перекладацького винаходу»: слово-реалія Січ (історично – запорозька фортеця) отримує нову метафору «den» («барліг», «логово»). Ефект: дуже образно, ближче до ворожого/дикунського відтінку, але змінює конотацію Січі: сильний поетичний образ, але етнокультурна семантика «Січі» деформується.

6. **Описовий переклад.** Описовий переклад – це трансформація, при якій лексична одиниця вихідної мови замінюється словосполученням, що експлікує її значення, тобто дає пояснення його значення на мову перекладу. Цей прийом є найбільш універсальним інструментом, який може допомогти в найскладніших ситуаціях. Бувають випадки, коли в мові перекладу немає відповідної номінації, її важко підібрати або вона невідома перекладачеві. Тоді смислове значення лексичних одиниць розкривається за допомогою пояснення поняття. Як правило, описовий переклад вживається при перекладі термінів, реалій і стійких виразів. Спеціалізовані поняття, які невідомі для більшості простих людей, вимагають пояснення від перекладача. З реаліями не все так очевидно, як з термінами. Багато з них вже давно є частиною мови, однак, через міжкультурну різницю та безеквівалентність, такі лексичні одиниці викликають труднощі при перекладі.

Варто враховувати, що застосування описового перекладу виправдано в тих випадках, коли неможливо вдатися до інших перекладацьких трансформацій. Перекладач повинен розуміти, що такий прийом можна віднести скоріше до інструментів крайньої необхідності, так як у нього є недоліки. Основним недоліком є складність інтеграції опису в текст, адже це перевантажує матеріал зайвою інформацією і ускладнює його розуміння. Особливо, коли мова йде про переклад поетичного тексту. Найбільш успішно цей прийом перекладу застосовується там, де можна обійтися відносно коротким описом. Другим недоліком є втрата етнокультурного чи національного колориту при перекладі реалій. Можна пояснити в загальних рисах явище людині іншої культури, проте, якщо вона не зустрічалася з ним у реальному світі, то є ризик того, що вона його не зможе зрозуміти.

Описовий переклад ще називають експлікацією (експлікація смислу). У випадку перекладу безеквівалентної лексики ми говоримо про експлікацію етнокультурної семантики. Наприклад, часто спостерігаємо додавання до реалії слова, на позначення «родового поняття» - *ніж ятаган, торт Захер (Sacher)*.

Т. Г. Шевченко «До Основ'яненка» «*Б'ють пороги; / Місяць сходить, / Як медяник круглий...*» (Медяник чи медянік – традиційне фігурне українське печиво, різновид пряника чи коржика з доданням меду. Медяники випікали у спеціальних дерев'яних формах з нагоди свят: випечені до дня Св. Миколая називалися «миколайчиками» [wiki]). – Англійський переклад (E. L. Voynich): «*The rapids roar; / The moon is rising, / Round as a **honey-cake**...*» (медовий *puřiz*). Німецький переклад (Eliasberg): «*Die Stromschnellen toben; / Der Mond geht auf, / rund wie ein **Honigkuchen**...*» (медовий *пряник*). Реалії змінено на основі зовнішньої схожості. Але в іншому перекладі англійською мовою (Florence Randal Livesay) знаходимо описовий переклад реалії «медяник»: «*...The moon is rising, Round, like a **big sweet cake of the peasants**...*» - «*великий солодкий puřiz селян*».

«*А кобзар сидить на могилі, / Та на кобзі грає...*» - англ. переклад (E. L. Voynich): «*And the **blind singer** sits upon the mound, / And plays upon his **folk lute** ...*» Переклад описовий – «сліпий співець ... на народній лютні».

Таким чином, зміст контексту збережено, етнокультурні характеристики мовної картини світу втрачено. Хоча мовна картина світу для реципієнта може бути взагалі змінена, через наявні в його уяві образи. Тому й не випадково можуть з'являтися *minstrel, gentlemen, honey-cake*. Реципієнт сприйматиме цей контекст як «свою» (англійську) картину світу і текст, таким чином, існуватиме на міжкультурному просторі (як текст-переклад), а в даному випадку текст опиниться на власному «культурному просторі». Отже, наші висновки про значення безеквівалентної лексики (реалії) як складової етномовної картини світу цілого тексту виявилися правильними. Окрема безеквівалентна одиниця, опинившись у складних зв'язках зіставлень у композиції поетичного тексту, формує «коло» етнокультурних асоціативних зв'язків (смислів), що й визначають часто зміст усього твору.

7. Образний еквівалент в іншій мові. Можна сказати, що такий спосіб відтворення безеквівалентної лексики при перекладі – це її втрата. Образний еквівалент – це внесення в перекладі понять (з іншої мови), за допомогою яких здійснюється передача змісту оригіналу. Це семантичне перефразування повідомлення оригіналу в повідомлення перекладу, що виявляє спільність основних сем. Збереження способу опису ситуації передбачає вказівку на ту ж ситуацію, а прирівнювання описуваних ситуацій передбачає, що цим досягається і відтворення мети комунікації першотвору. Спільність основних понять означає збереження структури повідомлення, коли для опису ситуації в оригіналі і перекладі вибираються спільні ознаки. Якщо в попередніх типах еквівалентності в перекладі зберігалися відомості щодо того, «для чого повідомляється зміст оригіналу» і «про що в ньому повідомляється» та ін. То таким способом передається «що повідомляється в оригіналі», тобто яка сторона описуваної ситуації становить об'єкт комунікації.

Повне розуміння еквівалентності повинно відображати його багаторівневість, тобто його обумовленість такими характеристиками тексту як семантичні, структурні, комунікативно-прагматичні, функціональні та жанрові. При смисловій еквівалентності одне і те ж значення виражається різними способами, тобто сукупність сем, які складають загальний смисл, однакова. Можуть змінюватися лише мовні форми їх вираження.

Незважаючи на те, що образні еквіваленти дають лише приблизну характеристику іншомовних слів, їх застосування виправдане через відсутність в еквівалентів, оскільки образні відповідники дають певне уявлення про зміст поняття. Але перекладачеві слід приділяти більше уваги при використанні таких аналогів, оскільки варто враховувати те, що приблизна передача значення вихідного слова в деяких випадках може бути не точною і може передавати неправильне уявлення про поняття. Розглянемо приклади:

<i>На сина глянула, взяла, Його тихенько сповила Та, щоб дожать до ланового, Ще копу дожинать пішла.</i>	<i>She looked at Johnny, picked him up and swaddled him, And back to her allotted task; Sixty stocks her stint Perhaps the last of the sixty it was; God grant it. And God grant this dream of thine may be fulfilled.</i>	Дослівно: Вона подивилася на Джонні, підняла його і загорнула в ковдру, А потім повернулася до свого завдання; Шістдесят акцій за її робочий день. Можливо, це була остання з шістдесяти; Нехай Бог дасть. І нехай Бог дасть, щоб ця твоя мрія здійснилася.
--	---	---

Німецькі варіанти перекладу:

<i>Schlägt es besorgt ins Wickelband, Dann ging sie, noch 'ne Kope[1] fronen, Derweil man noch nicht hört den Wächter, Wohl 's letzte Mal. Hilft Gott zumal, So wird dein Traum zu Wahrheit werden.</i>	<i>Auf Iwan blickte sie verstohlen, Nahm ihn, tat nach den Windeln sehn Und ging dann, wie's der Vogt befohlen, Das Weizenstück zu Ende mähn.</i>
---	---

[1] *Bezeichnung für eine bestimmte Anzahl von Garben (sechzig), die der Leibeigne täglich auf der „Panschtschyna“ (d. i. das Feld, auf dem die Hörigen ihren Frondienst leisten mussten) zu schneiden hatte, falls er nicht geprügelt werden wollte.*

Отже, в оригіналі нашу увагу привернули безеквівалентні слова (реалії) – *копа* (яку треба дожати) *до ланового*. Відшукали в історичних довідниках, що *копа* – це 60 снопів, а *лановий* – особа, яка наглядала за роботами. У англійському перекладі (цікаво, що Іван перетворився на Джона), а «*копа*» стала «шістдесят акцій за її робочий день» (еквівалент дійсно, який дорівнює шістдесяти). Німецькою мовою нам вдалося відшукати два переклади. У першому варіанті «*копа*» - транскрипція «*Коре*» з посиланням після тексту: досл. «*Позначення певної кількості снопів (шістдесят), які кріпак повинен був щодня скосити на «панщині» (тобто полі, на якому кріпаки повинні були виконувати свої обов'язки), якщо не хотів бути побитим*». А «*лановий*» замінено нейтральним «*Wächter*» (охоронець, вахтер). У другому варіанті переклад: «*копа*» змінена на нейтральне «*Weizenstück*» («*шматок поля пшениці*»), а от «*ланового*» змінили на німецький еквівалент «*wie's der Vogt befohlen*» (досл. «*як накаже фогт*»). Реалія *Vogt* – (нім) фогт, доглядач управитель.

Отже, образні варіанти українського «*ланового*» - англійська «*міра шістдесят штук*» - німецька мова перенесення реалії з поясненням і образний еквівалент «*шматок пшеничного поля*», а в другому варіанті – образний еквівалент «*за наказом Фогта*».

Можна також назвати це *методом уподібнення*, що полягає у відтворенні семантико-композиційного значення реалії мови-джерела аналогом – реалією мови перекладу.

Безеквівалентна лексема в поетичному тексті кожного разу ставлять перекладача перед питанням: «залишати» чи перекладати? Вибір залежить від

кількох причин: 1) тексту, 2) значення безеквівалентної лексичної одиниці, 3) від її місця в семантико-композиційній організації тексту-оригіналу та тексту-перекладу, 4) від самих мов – літературної та мовної традицій, 5) від реципієнта.

Поетичний текст, крім того, це завжди єдність змісту і форми. На нашу думку, ця «діалектична єдність» реалізується через систему доміантних смислів поетичного тексту, серед яких безеквівалентна лексика виступає тією основою, що зближує, ставлячи поетичний текст на межі двох культур.

Утрата чи заміна окремої безеквівалентної лексеми іншими етнонаціональними словами вносить певні протиріччя в тканину твору. Тобто, текст перестає бути перекладом, а перетворюється на текст «за мотивами». Звернемо увагу, наприклад, на заміну «Івана» на «Джона». Яка мовна картина світу виникне у англомовного реципієнта? Або поява «фогта» для німецькомовного читача відразу змінить зовнішній вигляд ліричного героя та його оточення в уявних образах.

2.2. Зміст тексту при відтворенні безеквівалентної лексики в іншомовних відповідниках

Ми розглянули різні варіанти відтворення національної своєрідності поетичного тексту при перекладі. Ці способи досліджуються різними галузями мовознавчої науки: транслатологією, контрастивною лінгвістикою; доводяться теорією й практикою перекладу тощо. Для визначення семантико-композиційної ролі безеквівалентної лексики в поетичному тексті ми звернули основну увагу на тексти-відповідники, у яких певним чином «передається» безеквівалентна лексика (в основному в поезії, переклад якої наявний у німецькій чи англійській мові).

Ми переконалися, що відносно поезії доцільно взагалі говорити про переклад та відтворення – це два суттєво різних способи. Переклад – передача змісту твору засобами іншої мови. Відтворення – це творчість, коли поетичний

текст, що існує в етнокультурному середовищі народу й відображає його особливості, картину світу тощо, втілюється на ґрунті іншої культури зі збереженням змісту, образної системи, національної своєрідності, через це носії іншої мови сприймається цей текст як джерело «чужої» культури.

Отже, наприклад, іншомовний читач сприймає вірш Т. Г. Шевченка (текст) формує в уяві власну «мовну картину світу», доки у композиції тексту не з'являється безеквівалентна лексема, яка перелаштовує уяву на іншу етнокультури. Поетичний текст починає, так би мовити, існувати на міжкультурному рівні. Безеквівалентна лексична одиниця, вступаючи у зв'язок з іншими домінантними смислами тексту, утворює в свідомості асоціативні ряди, перелаштовуючи уяву на сему «етнокультура».

Змінювати чи випускати безеквівалентну лексику при відтворенні не можна, оскільки семантично-композиційна роль їх впливає на зміст усього тексту. Наприклад:

Тарас Шевченко	A REFLECTION	Дослівно з англійської:
ДУМКА	<i>Translated by John Weir</i>	РЕФЛЕКСІЯ
<i>Тече вода в синє море,</i>	<i>The river empties to the</i>	<i>Річка впадає в море,</i>
<i>Та не витікає,</i>	<i>sea,</i>	<i>Але ніколи з нього не</i>
<i>Шука козак свою долю,</i>	<i>But out it never flows;</i>	<i>витікає;</i>
<i>А долі немає.</i>	<i>The Cossack lad his</i>	<i>Козак шукає щастя,</i>
<i>Пішов козак світ за</i>	<i>fortune seeks,</i>	<i>Але ніколи його не</i>
<i>очі;</i>	<i>But never fortune knows.</i>	<i>знаходить.</i>
<i>Грає синє море,</i>	<i>The Cossack lad has left</i>	<i>Козак покинув свій дім,</i>
<i>Грає серце козацькеє,</i>	<i>his home,</i>	<i>Покинув рідних і</i>
<i>А думка говорить:</i>	<i>He's left his kith and</i>	<i>близьких;</i>
<i>«Куди ти йдеш, не</i>	<i>kind;</i>	<i>Блакитні води моря</i>
<i>спитавшиись?</i>	<i>The blue sea's waters</i>	<i>плескають і піняться,</i>
<i>На кого покинув</i>	<i>splash and foam,</i>	<i>Сумні думки турбують</i>
<i>Батька, неньку</i>	<i>Sad thoughts disturb his</i>	<i>його розум:</i>
<i>старенькую,</i>	<i>mind:</i>	<i>«Чому ти, нехтуючи</i>
<i>Молоду дівчину?</i>	<i>"Why, heedless, did you</i>	<i>всім, пішов?</i>
<i>На чужині не ті люде -</i>	<i>go away?</i>	<i>Заради чого ти покинув</i>
<i>Тяжко з ними жити!</i>	<i>For what did you forsake</i>	

<p> <i>Ні з ким буде поплакати, Ні поговорити». Сидить козак на тім боці, Грає синє море. Дунав, доля зустрінесться - Сніткалося горе. А журавлі летять собі Додому ключами. Плаче козак - шляхи биті Заросли тернами.</i> </p>	<p> <i>Your father old, your mother grey, Your sweetheart, to their fate? In foreign lands live foreign folks, Their ways are not your way: There will be none to share your woes Or pass the time of day." Across the sea, the Cossack rests - The choppy sea's distraught. He thought with fortune to be blessed - Misfortune is his lot. In vee-formation, 'cross the waves The cranes are off for home. The Cossack weeps - his beaten paths With weeds are overgrown...</i> </p>	<p> <i>Свого старого батька, свою сиву матір, Свою кохану, залишивши їх напризволяще? В чужих краях живуть чужі люди, Їхні звичаї не є твоїми звичаями: Не буде нікого, хто розділить твої біди Або проведе час з тобою». За морем козак відпочиває - Неспокійне море розбурхане. Він думав, що йому пощастить - Але його доля - нещастя. У формі літери V, через хвилі Журавлі летять додому. Козак плаче - його протоптані стежки Заросли бур'янами...</i> </p>
---	---	---

Німецький варіант: (переклад Е.Й. Бах)

LIED

*Es zieht der Strom unendlich sich
Hinab zum blauen Meer;
Vergebens wandert der Kosak
Dem Glücke hinterher.*

Дослівно з німецької:

ПІСНЯ

*Несеться потік безконечний,
Спадає в синє море;
Даремно мандрує козак,
Шукає щастя своє.*

*Kommt der Kosak an fernen Strand;
Es tönt des Meeres Gischt,
Es tönet des Kosaken Herz,
Doch seine Seele spricht:*

*„Wohin, du ungebetner Gast?
Was ließest du daheim
Den Vater und die Mutter dein,
Dazu dein Mägdelein?
Der Fremde Menschen anders sind,
Hält schwer mit ihnen leben!
Du kannst mit ihnen weinen nicht
Und nicht mit ihnen reden.“*

*Kommt der Kosak ins ferne Land;
Es tönt das blaue Meer.
Er ist dem Glücke nachgerannt —
Nun ist's in Leid verkehrt.
Am Himmel fliegt der Kranichzug
In fremde Lande fort.
Nun wein, Kosak! — Dein Weg
verwuchst
Mit Disteln und mit Dorn...*

*Прийде козак на чужий берег;
Шумить морська піна,
Шумить і серце козацьке,
Та душа промовля:*

*«Куди ж ідеш, непрошений гостю?
Чого покинув удома
Батька свого і матір,
А з ними й дівчину кохану?
Чужинці — інші люди,
З ними тяжко жити!
Не зможеш ти з ними плакати
І не зможеш говорити.»*

*Прийде козак у далекі краї;
Шумить там синє море.
Гнався він за щастям —
Та в горі воно обернулось.
У небі летить ключ журавлиний
У чужі краї далеко.
А ти ж ридай, козаче! — Шлях твій
заріс
Будяками та терном...*

Методологія нашого дослідження поетичного тексту Т. Г. Шевченка та його переклади англійською та німецькою мовами базується на лінгвостилістичному та семантичному аналізах текстів. Застосовано також семантико-прагматичний аналіз та інтерпретовано трансформації безеквівалентних одиниць (не тільки окремі лексеми), а й образи, які

виникають у свідомості реципієнтів. Окрему увагу ми також приділили зіставному аналізу фрагментів із дослівним перекладом для виявлення зміщень смислів.

Отже, у вірші «Думка» центральними образами виступають: «козак» - ліричний герой, романтичний образ, етнокультурний архетип української мовної картини світу; «доля» - полісемантичний образ, концепт щастя, життєвого шляху, призначення людини в цьому світі; «журавлиний ключ» - символ, природньо-символічний образ туги за рідним домом; «терни» - метафора життєвих перешкод, протиставлення до образу «долі». Ці семантичні елементи організовують в уяві специфічну українську мовну картину світу. Основний мотив: конфлікт між прагненням до кращої долі і збереженням родинних/національних зв'язків.

Англійський переклад демонструє тенденцію до універсалізації згаданих образів: «Cossack lad» - збережено реалію «козак», але додано компонент lad – «хлопець», що нейтралізує образ для англомовного читача, прилаштовує (можливо має позитивний вплив: ліричний герой – молодий, на початку свого життєвого шляху). «Доля» - fortuna – семантично звужує поняття до «удачі». Все-таки семантика українського образу дещо ширша. «*In vee-formation, 'cross the waves / The cranes are off for home*» - описовий переклад «журавлиної зграї», англомовна адаптація, символічний зміст дещо інший. «*Paths with weeds overgrown*» - відтворення образу «тернів», дещо спрощене, тим самим зменшує символічну образну напругу оригіналу. Загалом англійський варіант зберігає емоційну тональність, але втрачає частину етнокультурної специфіки.

Відтворення в німецькому перекладі, на нашу думку, є ближчим до оригіналу за кількістю збережених символів та реалій. «Козак» - позначає реалію без додаткового пояснення, таким чином відразу виникає розуміння, що дія відбувається «десь». «Доля» щоправда теж передано словом Glück – щастя, має дещо звужене значення. Kranichzug – дослівний відповідник

«журавлиному ключу», зберігає таку ж поетичну образність. Композиційна роль реалій оригіналу в перекладі збережено.

Способи перекладу реалій: транскрипція, описовий переклад (експлікація значення), адаптація (аналог). Англійський переклад – переважно описовий переклад та адаптація. Німецький – наявна транскрипція та буквальний переклад.

Загальні висновки, які ми можемо зробити, розглянувши ці способи перекладу, що англійський варіант робить текст доступнішим для англомовного реципієнта, бо має менше національного забарвлення (зміщення мовної картини світу в бік англійського середовища). Німецький текст зберігає більше локальних домінантних образів, отже краще відтворює мовну картину світу Шевченка.

Такі дослідження дають також можливість зробити висновки та практичні рекомендації, що при перекладі поезії з безеквівалентними лексемами в композиції доцільно застосовувати комбінований підхід – залишати ключові реалії (транскрипція, транслітерація) і додавати коротку примітку-експлікацію для читача. Описовий переклад може перетворити текст на «текст за мотивами», а не на переклад. Звичайно, це не проблема, якщо перекладач переслідував саме таку мету.

Перекладач має право обрати спосіб відтворення, спираючись на свої фонові знання та накопичений у процесі роботи досвід. При перекладі безеквівалентної лексики необхідно звертати увагу на національно-культурну специфіку, на реалії що існують в мовах оригіналу та перекладу для їх адекватного відтворення. Основну складність при перекладі реалій звичайно становить їх можлива відсутність у культурі і відповідно мові перекладу. Переклад подібної лексики є складним і водночас цікавим творчим процесом.

Перш ніж почати переклад безеквівалентної лексики перекладачеві потрібно мати ґрунтовну теоретичну базу, вміти застосовувати способи і прийоми перекладу, добре знати фольклорні традиції та багато іншого.

Звернемося до аналізу текстів сучасних авторів, твори яких також наповнені яскравими етнокультурними образами (власними назвами, реаліями, символами). Сергій Жадан – наш сучасник. Розглянемо уривок з його вірша «Візьми» та переклад англійською мовою.

Сергій Жадан

Serhiy Zhadan

<i>Візьми лише найважливіше. Візьми листи.</i>	<i>Take only what is important. Take letters you own.</i>
<i>Візьми лише те, що зможеш сама нести.</i>	<i>Take only the things that you can carry alone.</i>
<i>Візьми рушники та ікони, візьми срібні ножі,</i>	<i>Take the family cloths and icons, take the silver that gleams,</i>
<i>візьми дерев'яні розп'яття, золочені муляжі.</i>	<i>take the wooden crosses, the little gilded waxwork figurines.</i>
<i>Візьми хліб і городину, потім іди.</i>	<i>Take bread and some vegetables, and then you must leave.</i>
<i>Миніколи більше не повернемося сюди.</i>	<i>We will never again come back this way after this eve.</i>
<i>Миніколи більше не побачимо наші міста.</i>	<i>We will never again see our cities shine under the sun.</i>
<i>Візьми листи. Всі. До останнього злого листа.</i>	<i>Take the letters. Take all of them. To the last angry one.</i>
<i>Нам ніколи не повернутись до наших нічних крамниць.</i>	<i>It is not for us to come back to that little cigarette store.</i>
<i>Нам ніколи не пити з сухих криниць.</i>	<i>It is not for us to dry that well anymore.</i>
<i>Нам ніколи більше не бачити знайомих облич.</i>	<i>It is not for us to find a familiar face in sight.</i>
<i>Ми з тобою біженці. Нам з тобою бігти крізь ніч.</i>	<i>You and I are runaways and we must run all through the night.</i>

Ключові реалії та образи оригіналу: *рушники та ікони* – традиційні українські символи дому, обереги; *срібні ножі, дерев'яні розп'яття, золочені муляжі* – поєднання побутового й сакрального; *сухі криниці* – образ, символ

втрати джерела життя; *нічні крамниці* – буденна «своя» топографія малої батьківщини, символ мирного життя, магазини працюють в ночі, бо це безпечно; *лист* – символ пам'яті й втрати пам'яті; *біженці* – ключовий соціально-екзистенційний символ сьогодення українців.

В англійському перекладі *Take the family cloths and icons* – рушники не збереглися (це просто *family cloths*). Рушник – символічний предмет, обрядовий. У перекладі звучить буденно. «*The little gilded waxwork figurines*» - «золочені муляжі» передано як «воскові фігури». У Жадана – це підтекст чогось несправжнього, штучного. Можливо, непотрібні речі з минулого життя. «*shine under the sun*» - в оригіналі «наші міста» без конкретизації, тоді як переклад додає епітет, що змінює тональність. «*little cigarette store*» - «нічні крамниці» замінено на дуже конкретний образ. Це втрачає символічний зміст нічного урбаністичного колориту безпечного міста. *Runaways* – заміна «біженців» (вимушені переселенці) перетворилися на втікачів. Помічаємо зміну соціального регістру та не таку «серйозність» ситуації.

Загалом переклад англійською мовою точний за змістом і ритмом, але втрачається кілька важливих етнокультурних образів: «рушники» редукуються до *cloths*; *муляжі* стають «восковими фігурками» замість символу фальші та непотрібу; *нічні крамниці* спрощуються; *сухі криниці* зникають, збіднюється метафорика; *біженці* втрачають політичне навантаження.

Загальний висновок: англійський текст звучить більш універсально, але менш етнокультурно марковано. Це робить його зрозумілим глобальному читачеві, але певною мірою применшує українську специфіку. Якщо перекладач прагнув відтворити емоційний стан, то це він зробив успішно, але для збереження української етнокультурної картини світу краще було б зробити переклад, на нашу думку, так: *rushnyky* (залишаючи транскрипцію й примітку), *mock-gilded crosses* (щоб зберегти відчуття несправжності), *night-time shops* (замість «cigarette store»), *dry wells* (замість *dry that well*), *refugees* (замість *runaways*).

З метою подолання смислових втрат часто використовується заміна реалій. Для передачі етнокультурних рис використовують назви реалій зі своєї мови. Такий спосіб можливий лише в тому випадку, коли мови мають спільні або близькі суспільно-культурні чи національні особливості, а народи – схожий предметно-поняттєвий світ.

Спостерігаючи за безеквівалентною лексикою в композиції різних поетичних текстів, ми переконались, що основна лексика з символічним змістом становить серйозну проблему для відтворення. Звичайно, що шляхів її відтворення в тексті-перекладі однозначно буде тільки три: лексема переноситься (транскрипція, транслітерація, калька та ін.), лексема замінюється (іншомовний образний еквівалент та інші способи) або лексема випускається (можливий описовий переклад, наприклад). Етнонаціональна символіка звичайно буде для іншомовного реципієнта не зрозумілою, тоді перекладач вдається до пояснень. Не треба, звичайно, думати, що даний текст є єдиним джерелом пізнання іншомовної дійсності. У нашому глобалізованому світі ми доволі добре орієнтуємось в його процесах, історичних змінах, реаліях тощо. Крім того, безеквівалентна лексична одиниця перебуває в семантико-композиційній структурі тексту в сильній позиції. Тобто, виступає як домінанта, вона також вступає в зв'язки з іншими смисловими одиницями тексту, впливаючи на їхню семантику. Значення окремих домінант тексту вступають у зв'язки один із одним. Так у тексті виникають конотативні зв'язки та асоціації. Тому значення невідомої безеквівалентної одиниці також зумовлюється семантикою інших смислових домінант тексту.

Смислові домінанти можуть бути: 1) *композиційні*. Головні смислові одиниці, які виступають внаслідок свого розташування (структурної будови твору). Можна сказати, що це одиниці, які привертають увагу реципієнта внаслідок свого розташування у тексті. До таких домінант належать: назва тексту, епіграф, початок строфи, лексичні (композиційні) повтори, слова, що римуються та інші; 2) *семантичні*. Лексичні одиниці (не лише слова, можуть

бути словосполучення чи речення), які «висуваються» в смисловій організації тексту внаслідок свого специфічного значення. До таких домінант, у першу чергу, належать різноманітні тропи: метафори, епітети, порівняння, паралелізми, лексика з несподіваним для реципієнта значенням (оказіоналізми, неологізми та ін.), лексика з етнокультурним компонентом семантики, безеквівалентна лексика (слова-символи, слова-реалії, власні назви). Розглянемо, наприклад, вірш Володимира Яніва «І я без слів» та його переклад німецькою мовою:

І Я БЕЗ СЛІВ

*І я без слів, і я немова,
Що в людськiм горi занiмiв,
Рiзьблю у словi думку знову,
Вливаю цiлу душу в спiв,
Перемагаю бiль немови.*

*І далі й далі бiль з ключами
Летить в мені в далекий свiт,
Зникає степ за шолом'янем,
В сльотi, без сонця перелiт,
Як в болi я лечу з ключами.*

*А даль без обрiїв, без краю,
А нiч без мiсяця й свiтел,
Кого ж поради я питаю,
Де зiлля – де євшан цвiте
В пустелi без границь, без краю?!*

WORTLOS

*Des Menschen Schicksal lässt mich schweigen,
Sein Leiden macht mich stumm und bang,
In Worte meißle ich Gedanken,
Der Seele glühenden Gesang,
Und überwinde all mein Schweigen.*

*Dahin, dahin entschweben Schmerzen,
den Reihern gleich, zum Himmelszelt,
Die Sonne sinkt, der Steppe Grenzen
Entrücken weit am Firmament,
Und meine Seele fliegt in Schmerzen.*

*So weit und endlos sind die Welten,
Die Nächte ohne Mond und Licht,
Wer kann den Ort mir finden helfen,
Wo heilender Jewschan erblüht
In diesen öden weiten Welten?!*

У першу чергу нашу увагу привернув символ *Євшан*. Євшан-зілля – міфопоетичний, фольклорний, водночас також історичний образ-символ. Але почнемо спочатку. На нашу думку, головний смисл цього твору – пошук себе, своєї ідентифікації, який відбувається через мову. Але що робити, коли «я без слів, і я немова». «Немова» - авторський неологізм, з одного боку виникає семантика «німий», з іншого боку – «немає мови». У перекладі «Wortlos» - досл. «без слів», але «немова» - «schweigen» (мовчати). У першому рядочку привертає нашу увагу домінантний образ – слово «Schicksal»: *Des Menschen*

Schicksal lässt mich schweigen – досл. «Людська доля примушує мене мовчати». Далі «немова» - знову «Schweigen» - тільки вже іменник (мовчання). Далі всі образи майже ідентичні, викликають спільні (схожі) асоціації. «Зникає степ за шолом'янем» - «*der Steppe Grenzen / Entrücken weit am Firmament*» (досл. Межі степу далеко за горизонтом). Але що таке «шолом'янем»? А це перший етнокультурний образ-смысл, перший символ, з яким потім перегукується й другий, який спочатку привернув нашу увагу – «Євшан»: «*О Руская земле! уже за Шоломянемъ еси долго*» («Слово о полку Ігоревем»). «Шолом» - форма як гірка, тобто, «що за горизонтом, за горою...». Що таке «Євшан», лексема, яку перекладач не наважився перекласти?

Асоціативні зв'язки з «Легендою про євшан-зілля «Галицько-волинський літопис»: *Тоді Володимир Мономах пив золотим шоломом із Дону, забравши землю їх усю. По смерті ж Володимировій зостався у Сирчана один лиш музика Ор, і послав він його в Обези, кажучи: «Володимир уже вмер. Тож вернися, брате, піди в землю свою. Мов же ти йому слова мої, співай же йому пісні половецькії. А якщо він не схоче, дай йому понюхати зілля, що зветься євшан». Той же не схотів вернутися, ні послухати її. І дав Ор йому зілля, і той, потохавши і заплакавши, сказав: «Да лучче є на своїй землі кістьми лягти, аніж на чужій славному бути». І прийшов вій у землю свою. Од нього родився Кончак, що зніс Сулу, пішо ходячи, котла носячи на плечах [50].*

Символ «євшан» - це те, що означає «*Да лучче є на своїй землі кістьми лягти, аніж на чужій славному бути*». Це символ пам'яті, Батьківщини, рідної землі, яку шукає ліричний герой вірша. Як передати цей образ німецькомовному читачеві? Найпростіший спосіб – ввести у текст екзотизм із іншої мови. Це слово стане перешкодою для розуміння, таким чином, реципієнтові потрібно буде його «розшифрувати». А розуміння його значення неможливе без виявлення етнокультурної семантики. Таким чином у реципієнта сформується «етномовна картина світу», виникне розуміння ліричного героя цього вірша на основі іншої (яка відрізняється від його власної) етнокультури.

Отже, «І я без слів» - оригінальний текст наповнений філософсько-екзистенційними мотивами: 1) мовчання – символ болю, страждання. Ліричний герой втрачає здатність говорити, але це не буквально, це стосується його творчості («різьблю у слові думку», «вливаю душу в спів»). Ліричний герой – поет; 2) ключі (птахи-журавлі чи гуси) – символ полону. Біль – бажання летіти з ключами – бажання духовного розвитку; 3) степ – символ самотності, екзистенційна пустка, невідоме майбутнє; 4) Євшан – символ духовного коріння, повернення до джерел, рідна земля. Але може бути символом духовного зцілення.

Основний смисл твору: біль через неможливість бути сприйнятим через слово (криза митця), але зцілення можливе через повернення до рідного коріння, національної пам'яті.

Переклад німецькою мовою зберігає основну ідею твору, але дещо змінює акценти: «людська доля змушує мене мовчати»; «ключі» - летять «чаплі» (Reihern). Образ знайомий німецькому реципієнтові. Jewschan – перекладач не шукає заміни, а залишає реалію з символікою, яку не можна замінити. Основний смисл у перекладі теж зберігається: біль долається словом, але порятунок – символічний євшан, тобто повернення до витоків.

Особливості перекладу: 1) тональність і ритм збережено. Стилiстично тексти близькі; 2) семантичні зміни. Певна втрата оригінальної символіки; 3) збереження реалії «євшан». Переклад – акцент на іншомовність, екзотика для читача.

Символи: мовчання, слово, ключ птахів, степ, ніч, старослов'янський образ шолому, євшан. У перекладному тексті помічаємо семантичні зсуви. Найважливішим є збереження «євшану» як українського (старослов'янського) символу, що дозволяє німецькому читачеві декодувати етнокультурну специфіку тексту.

Безеквівалентна лексика наповнює поетичний текст своєрідними екзотичними символами, які здатні, потрапляючи в семантичне домінування ієрархії смислу всього твору, викликати в уяві асоціації, створюють підтекст.

Саме безеквівалентність сприяє розширенню конотацій та асоціативних рядів у контексті.

У мові можуть існувати лексичні одиниці, що мають лише один лексико-семантичний варіант значення, який буде безеквівалентним відносно іншої мови у певному контексті. Така особливість, на нашу думку, характеризує, в першу чергу, слова-символи, тобто такі слова, які мають глибинне значення для представників певної етнокультури. Про такі слова-символи ми говорили, але значення їх для семантико-композиційної організації твору, на нашу думку, ще необхідно дослідити.

Розглянемо вірш Ірини Сеник «Вечірній Київ» та переклад німецькою мовою:

ВЕЧІРНІЙ КИЇВ

*Вечірній Київ затихає,
Софія Київська мовчить,
Лише Оранта прикликає
Гонців із глибини століть.*

*Ти, купино неопалима,
Народ тобою завжди жив,
Моя стіно ти нерушима,
Моє ти диво серед див!*

*До тебе йду щодень на прощу
І зачарована стою,
Тебе у серці своїм ношу,
Тобі всі думи віддаю.*

*Ти, купино неопалима,
Який митець тебе створив?*

NACHT ÜBER KYJIV

*Nachts über Kyjiv herrscht die Stille,
Der Dom von Sankt Sophia schweigt,
Einzig Orantas starker Wille
Ruft Boten aus uralter Zeit.*

*Du Glut der Liebe unverilgbar,
In Dir des Volkes Hoffnung ruht,
Du heilige Wand, unberührbar,
Du Wunder alles Wunder, Du!*

*Dir gilt die Pilgerfahrt tagtäglich,
Durch Dich verzaubert, bleib ich steh'n,
Du weilst im Herzen unbeweglich,
Zu Dir meine Gedanken flieh'n.*

*Du Glut der Liebe unverilgbar,
Wer war der Meister, der Dich schuf?*

*Моя стіно ти нерушима,
Моє ти диво серед див!*

*Du heilige Wand, unberührbar,
Das Wunder aller Wunder, Du!*

Вірш наповнений християнськими символами, але з етнокультурним семантичним домінантами, які властиві саме для слов'янської (української) історії, міфології, культури: *Софія Київська, Оранта, неопалима купина*. Цей приклад дуже гарно ілюструє поєднання християнських універсалій із українською етнокультурною релігійною специфікою.

Зміст та смисли тексту: простір вірша (локативні ознаки) – Київ увечері, але це не просто побутова картина. Для українців – сакральний образ: місто замовка, Софія Київська й Оранта (зображена в цьому храмі ікона) стають символами духовного початку. Софія Київська – символ духовної й державної величі України. Вона «мовчить», але її тиша сакральна. *Оранта* (вона ж у творі *Нерушима стіна*) – ікона Богородиці у Соборі, символ України. Вона «кличе гінців із глибини століть» - паралель до історичної пам'яті, спадковість поколінь. *Неопалима купина* – біблійний образ, що символізує вічність і незламність, незнищенність духовної сили (кущ палає, але ніколи не згорить). У тексті – це метафора «незнищенності» українського духу. *Проща* – ідея духовного повернення до святині.

Основний смисл твору: духовна непереможність українського народу, який тримається на вірі, історичній пам'яті та сакральних духовних символах Святої Софії та Оранти.

У тексті-перекладі «вечір» трансформовано в ніч (Ніч над Києвом панує тиша). Символ «Вечірній Київ» втрачається, «мовна картина світу» - з'являється повна темрява. Оранта також є в перекладі, але «сильна волі Оранти кличе». Смисловий зсув, дещо акцент на «силі волі». «Неопалима купина» стала в перекладі «негасима любові жарина». Тут символ повністю змінено, але простежується універсальна християнська метафора – «любов». Етнокультурна символіка зникла, але християнська символіка наявна також. Можна говорити про певний образний еквівалент чи спрощення. «Проща» в

тексті-перекладі змінилася на *Pilgerfahrt* («паломництво») – це також образний еквівалент, хоча «проща» має національну специфіку. У німецькому тексті це стало універсальною християнською категорією. Основний смисл відтворено: Київ як сакральне місце, Оранта як етнонаціональний символ охорони, духовної сили. Але текст-переклад зміщує увагу з української культурної унікальності на загальнохристиянські символи.

Безеквівалентна лексика вірша: Київ – змінена локативна характеристика, Оранта – передана транскрипцією без заміни чи пояснення. Прямого німецького відповідника немає. Тому декодування змісту реципієнтом обов'язково вимагає етнокультурних асоціативних зв'язків з іншим середовищем. Неопалима купина – замінена іншим образом. Адаптація для німецькомовного реципієнта, втрата етнокультурних зв'язків. Проща – частково безеквівалентна лексема замінена на образне слово з загальним значенням, але так само християнською семантикою.

Загалом можна зробити висновок про збереження в перекладі основної ідею тексту-оригіналу, але від української ідеї переклад переключує на символіку універсальних християнських понять, що робить текст більш зрозумілим німецькому читачеві. Добре це чи погано? Це означає, що поетичний переклад – це так само творчість. Інколи навіть складніша. Автор висловлює свої думки, ідеї, переживання, емоції, а перекладач повинен їх відтворити та ще й на ґрунті іншої етнокультури та мови.

Отже, можна говорити про безеквівалентність українських національно-культурних слів-символів у зіставленні з іншими культурами. Коли символ не відтворюється при перекладі, тоді в іншомовному відповіднику його значення виявляється не важливим. Але це не так, асоціативні зв'язки окремих образів, смислів поетичного тексту впливають на формування змісту всього твору, й нехтувати нею не можна. Символи викликають у читача уявлення через асоціації на основі національно-культурних уявлень.

Розглянемо вірш Олесея Лупія, в якому також наявна безеквівалентна лексика, та можливості для її відтворення у іншомовному тексті-перекладі:

<i>У дзеркалах дніпровських чистих плес</i>	<i>In Dnipro's tiefem Wasserreich,</i>
<i>Між гордими ставними берегами</i>	<i>Zwischen stolzen Ufersträuchern,</i>
<i>Пливають обледенілими човнами</i>	<i>Spiegeln sich, Segelboten gleich,</i>
<i>Білясті хмари київських небес.</i>	<i>Von Kyjiws Himmel weiße Wolken.</i>

<i>І перша думка – вікінгів мара</i>	<i>Erster Gedanke – als Phantome</i>
<i>Явилася через тисячоліття...</i>	<i>Erscheinen Wikinger auf Schiffen...</i>
<i>Та блискавками й грозовою річчю</i>	<i>Die Antwort tönt mit Blitz und Donner</i>
<i>Відповіла їй Києва гора.</i>	<i>Herab von Kyjiws Hügelriffen.</i>

<i>Не полишають нас часи тривоги,</i>	<i>Erinnerungen wachen mild,</i>
<i>Нагадують про себе, ніби стежать,</i>	<i>Die an Unruhezeiten mahnen,</i>
<i>Раптом своїм явленням бентежать,</i>	<i>Plötzlich erscheint im Spiegelbild</i>
<i>Як в дзеркалі Дніпра старий Дажбог.</i>	<i>Dazhbog, Gott unserer Ahnen.</i>

Зміст та смисли цього віршу реалізуються через сприймання таких семантичних домінант: Дніпро – символ національної ідентичності, «дзеркало», в якому відбивається часи, доля народу – це своєрідна алюзія («небо»). Хмари і човни – алюзія історії. Алюзія, яка сама з'являється в тесті у вигляді смислової домінанти – човни з вікінгами. Вікінги в давнину плавали по Дніпру. Ця смислова домінанта створює історичні алюзії – зустріч культур. Київська гора – сакральний образ міста, образ посилюється блискавками – символ сили української землі, що протистоїть загрозам. І підсумовує ці смисли образ Дажбога – язичницький бог, символ пам'яті предків. Основний смисл: історія Києва й України – вічна боротьба і водночас спадкоємність від давньої міфології до сучасності.

У тексті-перекладі основний образ збережено: Дніпро, хмари-човни, вікінги, Київські пагорби, Дажбог. Помічаємо певні трансформації, які суттєво не впливають на зміст твору. Дажбог збережено транскрипцією *Dazhbog* із поясненням «*Gott unserer Ahnen*». Безеквівалентна лексема, але для німецькомовного читача додано ще пояснення.

Отже, безеквівалентна лексика – слова, що мають унікальну культурно-історичну семантику, не мають повного відповідника в іншій мові (євшан, Оранта, неопалима купина, Дажбог та ін.). Основні стратегії перекладу, які ми розглянули: 1) транскрипція/транслітерація: Jewschan, Oranta, Dazhbog. Такий спосіб відтворення вносить у текст-переклад екзотизми з іншої мови. Створює «перешкоду» для розуміння. Але розшифрування їх значення сприяє виникненню етнокультурної картини світу. Текст, таким чином, для іншомовного реципієнта проявляється на міжмовному чи міжкультурному рівні: читач розуміє, що він має справу з надбанням іншого мовного та етнокультурного середовища; 2) транскрипція з поясненням: Dazhbog, Gott unserer Ahnen. Символ стає зрозумілим іншомовному реципієнтові, однак не завжди з'являється ідентифікація конкретного етнокультурного чи мовного середовища. Тобто, лексема зрозуміла частково, але принаймні реципієнт розуміє, що це «спільне» з його картиною світу, але має свої специфічні риси. Отже, так само текст-переклад функціонує на міжмовному рівні; 3) адаптація: «неопалима купина» (укр. мова) – «жар любови» (нім. мова *Glut der Liebe*). Універсалізація змісту. Реципієнт сприймає семантику, однак не має інформації про етнокультурну специфіку. «Мовна картина світу» має ознаки властиві для реципієнта. Міжкультурна та міжмовні ознаки можуть не з'являтися; 4) заміна близьким відповідником: «ключ птахів» - «Reiher» (чаплі). Зрозуміла для німця, але втрачається оригінально етнокультурна символіка. Отже, текст-переклад опиняється в німецькій «мовній картині світу».

Ми переконалися, що для поетичного перекладу важливо балансувати між розумінням й збереженням культурного коду. Ключові етнокультурні символи (безеквівалентну лексику) бажано залишати у транскрипції (з мінімальним поясненням). Якщо символ замінити (універсалізувати), текст стане зрозумілішим, але втратить етнокультурне забарвлення. Для академічних чи художніх перекладів корисно застосовувати подвійний рівень перекладу: у тексті залишати транскрипцію, а в коментарях дати пояснення.

Взагалі, питання передачі безеквівалентних слів-символів при міжмовній трансформації складне й повинно стати приводом для широкого дослідження. Однозначного підходу до визначення етнокультурного символу як категорії лінгвістики (лексичної системи) немає. Словесні образи-символи в кожній мові своєрідні.

Для перенесення інформації, що закодована в безеквівалентних одиницях, деякі автори замінюють національно-культурні символи аналогічними одиницями мови, відшукуючи, наприклад, фольклорні паралелі. Трапляється при перекладі й «універсалізація» реалій.

До кожної безеквівалентної лексеми тексту необхідним є індивідуальний підхід, який передбачає таку послідовність:

- 1) визначення значень безеквівалентної лексеми як смислової домінанти контексту;
- 2) визначення функцій безеквівалентної лексики композиції поетичного тексту;
- 3) пошук можливостей для адекватного відтворення (перекладу).

Окрема безеквівалентна лексема може виконувати у композиції тексту одночасно кілька функцій (локативну, з'єднувальну, організуючу та ін.). Від «набору» цих функцій залежить значення окремого слова у смисловій ієрархії тексту. Якщо семантика слова є важливим для організації смислу окремої строфи та істотно не впливає на зміст усього твору (втрата такої одиниці при передачі не впливає на зміст тексту-перекладу). Це залежить від конкретного значення безеквівалентної лексеми як окремої домінанти у семантико-композиційній організації поетичного тексту.

Поетичний текст, адекватно й правильно трансформований при перекладі, стає не просто зрозумілим іншомовному реципієнту, а починає існувати на межі двох культур, як своєрідний феномен. Саме тому ми й застосовуємо поняття «відтворення» поетичного тексту при перекладі, а не просто «переклад», оскільки «відтворення» - це запобігання втрати культурних зв'язків, одночасно без втрат змісту тексту.

Переклад, заміна чи втрата безеквівалентних одиниць у семантично-композиційній організації тексту стає причиною того, що він починає існувати як текст іншого етносу, оскільки змінює «формальні» показники етнокультурної ідентифікації.

Висновки до розділу 2

Безеквівалентна лексика простежується головним чином серед слів, які позначають специфічні поняття і національні реалії, маловідомі антропоніми і власні назви, для яких доводиться створювати оказіональні відповідності в процесі перекладу та слова, які набули особливого зв'язку з етнокультурою та сприймаються як специфічні символи народу.

Нерегулярний, винятковий спосіб перекладу одиниці оригіналу, придатний лише для даного контексту, називається оказіональною відповідністю, або контекстуальною заміною.

У галузі перекладу безеквівалентної лексики застосовуються такі типи оказіональних відповідників:

1. *Відповідники-запозичення.*
2. *Відповідники-кальки.*
3. *Відповідники-аналогі.*
4. *Відповідні лексичні заміни.*
5. *Описовий відповідник.*

Особливу проблему при перекладі створює також відтворення безеквівалентних граматичних одиниць. Ми розглянули можливі способи відтворення: 1. *Нульовий переклад.* 2. *Приблизний переклад.* 3. *Трансформаційний переклад.*

Ми спостерігали за особливостями відтворення безеквівалентної лексики в поетичних текстах та визначили найчастотніші, на нашу думку, способи іншомовного відтворення таких одиниць. А саме: *транскрипція*,

транслітерація, калькування, транспозиція, створення неологізму, описовий переклад, образний еквівалент в іншій мові.

Поетичний текст має специфічні риси – це завжди єдність змісту і форми. На нашу думку, ця «діалектична єдність» реалізується через систему домінантних смислів поетичного тексту, серед яких безеквівалентна лексика виступає тією основою, що зближує, ставлячи поетичний текст на межі двох культур. Утрата чи заміна окремої безеквівалентної лексеми іншими етнонаціональними словами вносить певні протиріччя в тканину твору. Тобто, текст перестає бути перекладом, а перетворюється на «твір за мотивами».

Ми переконалися, що відносно поезії доцільно взагалі говорити про переклад та відтворення – це два суттєво різних способи. Переклад – передача змісту твору засобами іншої мови. Відтворення – це творчість, коли поетичний текст, що існує в етнокультурному середовищі народу й відображає його особливості, картину світу тощо, втілюється на ґрунті іншої культури зі збереженням змісту, образної системи, національної своєрідності, через це носії іншої мови сприймається цей текст як джерело «чужої» культури.

Безеквівалентна лексика наповнює поетичний текст своєрідними екзотичними символами, які здатні, потрапляючи в семантичне домінування ієрархії смислу всього твору, викликати в уяві асоціації, створюють підтекст. Саме безеквівалентність сприяє розширенню конотацій та асоціативних рядів у контексті.

Отже, можна говорити про безеквівалентність українських національно-культурних слів-символів у зіставленні з іншими культурами. Коли символ не відтворюється при перекладі, тоді в іншомовному відповіднику його значення виявляється не важливим. Але це не так, асоціативні зв'язки окремих образів, смислів поетичного тексту впливають на формування змісту всього твору, й нехтувати нею не можна. Символи викликають у читача уявлення через асоціації на основі національно-культурних уявлень.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Проведений аналіз наукових праць, дозволив визначити поняття «безеквівалентності» в теорії та практиці перекладу. Безеквівалентність спостерігається у міжмовному порівнянні на різних рівнях (фонетичному, лексичному, граматичному та ін.) загалом тоді, коли слово, поняття чи явище не має точного відповідника в іншій мові, що вимагає від перекладача використання спеціальних прийомів для відтворення смислу.

Отже, безеквівалентність визначається лише на міжмовному рівні і особливого значення набуває в лексичній системі. Кожне слово реалізує своє значення через розуміння певної кількості лексико-семантичних варіантів, реалізуючись у певних екстралінгвістичних ситуаціях. Екстралінгвістична ситуація – це фрагмент реального світу, який оточує мовця, і є одним із засобів уточнення значення повідомлень. Якщо екстралінгвістичні плани слів у різних мовах збігаються, говорять про еквівалент. А розбіжності екстралінгвістичних планів визначають безеквівалентність.

Безеквівалентна лексика – це здатність мовного колективу своєрідно осмислювати реальність.

2. Ми поставили собі за мету дослідити функціонально-семантичні властивості окремих безеквівалентних лексем у поетичному тексті (оригіналі та перекладі). Ми переконались, що безеквівалентна лексема у семантично-композиційній структурі тексту – це елемент ланцюга смислової інформації, яка містить у собі етнокультурний зміст, що може сприяти (чи навпаки перешкоджати) розумінню цілого тексту. Вона є одиницею відображення «етнічної картини світу», що організовує поетичний текст як етнокультурний феномен. Безеквівалентна лексика в тексті – це основа кодування поетичного тексту як «етнічної картини світу».

3. Отже, «мовна картина світу» – це вербальне відображення явищ дійсності в тексті. Поетичний текст має відмінності, які дозволяють нам говорити про особливу «поетичну картину світу». Композиційна будова

поетичного тексту відрізняється від інших видів. Але спостереження за реалізацією смислу в поетичному тексті дозволяють краще зрозуміти природу та функції безеквівалентної лексики. Поетичний текст має специфічні риси – це завжди єдність змісту і форми. На нашу думку, ця «діалектична єдність» реалізується через систему домінантних смислів поетичного тексту, серед яких безеквівалентна лексика виступає тією основою, що зближує, ставлячи поетичний текст на межі двох культур. Безеквівалентна лексика наповнює поетичний текст своєрідними екзотичними образами, реаліями та символами, які здатні, потрапляючи в семантичне домінування ієрархії смислу всього твору, викликати в уяві асоціації, створюють підтекст. Саме безеквівалентність сприяє розширенню конотацій та асоціативних рядів у контексті. Основна функція безеквівалентної лексики в семантично-композиційній структурі поетичного тексту – це створення «етнокультурної картини світу».

Етнокультурна картина світу – це система уявлень про світ, яка сформувалася у певного етносу через відображення його історії, традицій, духовних цінностей і побуту. Це частина цілісної картини світу, але виявляє культурну специфіку, реалізуючись у безеквівалентній лексиці (символах, реаліях тощо).

4. Дослідивши функції та здійснивши класифікацію безеквівалентної лексики, виходячи з визначення її семантично-композиційного значення в тексті-оригіналі та перекладі, ми прийшли до висновку, що відмінність безеквівалентної лексеми від інших лексичних одиниць полягає в тому, що вона номінує не лише певні предмети, явища та факти, а й містить у своїй семантиці особливу «предметно-логічну інформацію», вступаючи в складну систему зі- та протиставлень, формує етнокультурні асоціації. Тобто впливає на характер сприйняття контексту як цілісної смислової етнокультурної моделі.

Існують різні шляхи перекладу безеквівалентної лексики. Наші спостереження дозволили нам виділити найсуттєвіші та найефективніші

способи перекладу. Щоправда, в кінці ми прийшли до висновку, що відносно поезії не доцільно взагалі говорити про переклад, а про відтворення. На нашу думку, це два суттєво різних способи: переклад – передача змісту твору засобами іншої мови, а відтворення – це творчість, пошук підтекстів, асоціацій. Створення поетичного перекладу починається з аналізу тексту, що існує в етнокультурному середовищі народу й відображає його особливості, картину світу тощо, втілюється на ґрунті іншої культури зі збереженням змісту, образної системи, національної своєрідності, через це носії іншої мови сприймається цей текст як джерело «чужої» культури. Текст-переклад існує на міжмовному та міжкультурному рівнях, так він сприймається і таким чином можна пояснити зміст тексту при відтворенні безеквівалентної лексики в іншомовних відповідниках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безкровна І. О. Комунікативна структура поетичного тексту (семантичний та прагматичний аспекти): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 1999. 20с.
2. Безмежнеє поле. Українська поезія у переспіві німецькою мовою Ірини Качанюк-Спех. Упоряд. М. С. Смолій. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 160 с.
3. Безобразова Л. Л. Актуальні проблеми транслятології. *Збірник наукових праць. Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. «Серія філологічна»*. Полтава, 2000. Вип. 4-5. С.151 – 160.
4. Безобразова Л. Л. Проблеми поетичного перекладу. Семантика і композиція ліричного вірша. *Всесвітня література та культура у навчальних закладах України*. 2000. №2. С.31 – 35.
5. Безобразова Л. Л., Степаненко М. І. Проблеми зіставного лінгвістичного аналізу (методичний коментар). Полтава: ПДП імені В. Г. Короленка, 1993. 127с.
6. Безобразова Л. Л. Язык и композиция лирического стихотворения (пособие для спецкурса). Полтава, 1992. 74 с.
7. Богаткіна Н. С. Внутрішня форма слова як прояв своєрідності національної мовної картини світу. *Наукові записки. Випуск XXVI. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. С.24-29.
8. Бронська А. Лінгвокраїнознавчий аспект у викладанні української мови як іноземної. *Дивослово. Українська мова й література в навчальних закладах України*. 2000. №7. С.43 – 44.
9. Бурякова Е. С. Лингвокультурные лакуны в художественном тексте: Дисс. ... канд. филол. наук. Х., 1993. 215с.

10. Василько З. С. Символізація значення слова в українському фольклорному мовленні (на матеріалі фауноназв у казках, піснях і пареміях): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2003. 20 с.
11. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Вінниця: Нова книга, 2003. 153 с.
12. Волошина А. В. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов: проблема семантичної структури. *Наукові записки. Випуск XXVI. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. С.56 – 64.
13. Воробьев В. В. О понятии лингвокультурологии и ее компонентах // *Язык и культура*. К., 1993. С. 42 – 48.
14. Гайнічеру О. І. Поезія і мистецтво перекладу. К., 1990. 210с.
15. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
16. Гдовска Барбара. Лексика страноведческих реалий в художественном тексте: Дисс. ... канд. филол. наук. К., 1993. 210с.
17. Голобородько К.Ю. Проблема ментального світу митця в теорії мовної картини світу. *Лінгвістичні дослідження*. Заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. Харків, 2003. Вип. 10. С.105 – 112.
18. Голянич М. І. Внутрішня форма слова в художньому тексті: Дис. ... докт. філол. наук. Івано-Франківськ, 1998. 455с.
19. Гончаренко Е. П. Питання про художню «вірність» перекладу проблема реалій. *Гуманітарний вісник серія іноземна філософія. Всеукр. зб. наук. пр. Число 11*. Черкаси: ЧДТУ, 2007. С. 199–205.
20. Граматичні проблеми перекладу: Конспект лекцій та дидактичний матеріал для студ. лінгв. спец. Черкаський інженерно-технологічний ін-т. Г.Г. Вахнік (уклад.). Черкаси: ЧІТІ, 2001. 84с.
21. Дідківська Л. П. Проблема сприйняття інокультурного художнього тексту носіями різних культур. *Проблеми зіставної семантики. Збірник статей*

за доповідями Міжнародної наукової конференції з проблем зіставної семантики 23-25 вересня 1999р. Відп. ред. М.П.Кочерган. К., 1999. С. 311 – 315.

22. Дяченко Л. М. Фольклорна символіка як засіб відображення національного світобачення. *Мовознавство*. 1997. № 2-3. С.67 – 71.

23. Дяченко Л. М. Функціонально-семантична характеристика безеквівалентної та фонової лексики сучасної української літературної мови: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 1997. 18 с.

24. Дяченко Л. М. Функціонально-семантична характеристика безеквівалентної та фонової лексики сучасної української літературної мови: Дис. ... канд. філол. наук. К., 1997. 175 с.

25. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). К.: Довіра, 1999. 431с.

26. Желєзняк І. М. Про деякі лінгвістичні ознаки власних назв. *Мовознавство*. 2001. №1. С.13 – 18.

27. Жлуктенко Ю. О. Проблеми адекватності перекладу. *Теорія і практика перекладу. Науковий вісник ХДУ Серія Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2017. Т. 1, № 3. С. 73–78.

28. Зайченко Н. Ф., Коваль-Костинська О. В., Паламарчук О. Л. Національно-культурний компонент мовної системи як перекладознавча проблема. *Мовознавство*. 1998. № 2 – 3. С.179 – 186.

29. Кавушевська Я. Особливості символістського дискурсу у слов'янських країнах. *Слово і час*. 2004. № 11. С. 59–66.

30. Кияк Т. Р. Огуй О. Д. Науменко А. М. Теорія і практика перекладу (німецька мова) підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова Книга, 2006. 592 с.

31. Корунець І. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) = Theory and Practice of Translation : підручник. 5-те вид. Вінниця : Нова книга, 2017. 447 с.

32. Космеда Т. А. Денотат, конотація й аксіосемантика у проекції на лексико-семантичні відповідники російської та української мов. *Мовознавство*. 1997. № 4-5. С.58 – 63.
33. Кочерган М. П. До питання про безеквівалентну лексику і лакуни та способи їх компенсації. *Проблеми зіставної семантики. Збірник статей за доповідями Міжнародної наукової конференції з проблем зіставної семантики 23-25 вересня 1999р.* К., 1999. С. 42 – 45.
34. Кузьміна К. А. Номіналізаційні трансформації при перекладі з англійської мови на українську. *Мовні і концептуальні картини світу*. К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2003. 256 с.
35. Кузьміна К. А. Трансформації номіналізації дієслівних конструкцій при перекладі з англійської мови на українську: підручник. 5-те вид. К.: Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. 242 с.
36. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. К.: Парламентське видавництво, 2002. 204 с.
37. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування шевченкового вірша: Автореф. дис. ... докт. філол. наук. К., 1997. 32с.
38. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування шевченкового вірша. К.: Вид-во “Правда Ярославичів”, 1997. 200с.
39. Павлушенко О. А. Екзотична лексика сучасної української літературної мови: джерела, семантика, функції: Автореф. канд. філол. наук: 10.02.01. К., 1995. 24с.
40. Паповянц Э. Г. Коммуникативная обусловленность синтаксической организации текста в позиции зачина. *Вісник Харківського державного університету № 384 (Том 2). Проблеми мови та мовленнєвої діяльності*. Харків, 1995. С.120 – 123.

41. Серета Н. А. Національно-культурна маркованість лексичних одиниць у німецько-українському перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 39. Т. 3. С.79 – 82.
42. Тупиця О. Ю. Композиційна роль безеквівалентної лексики в поетичному тексті: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: (10.02.01). НАН України, Ін-т укр. мови. К., 2005. 21 с.
43. Тупиця О. Ю. Композиційна роль безеквівалентної лексики в поетичному тексті: Дис. ... канд. філол. наук: (10.02.01). НАН України, Ін-т укр. мови. К., 2005. 198 с.
44. Тупиця О. Ю. Безеквівалентна лексика в поетичному тексті: проблема створення етномовної картини світу: монографія. Mauritius, Beau Bassin : LAP LAMBERT Academic Publishing RU, 2018. 117 с.
45. Андрейчук Н. О. Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики: ідеологія і програми досліджень. *Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Випуск 17*. Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк: ДонНУ, 2008. URL: https://litmisto.org.ua/?page_id=8170 (дата звернення: 18.09.2025 р.).
46. Ataman Gamaliya (Captain Gamaliya, a Ukrainian song). URL: <https://allpoetry.com/poem/13560911-Ataman-Gamaliya--Captain-Gamaliya--a-Ukrainian-song--by-Artyom-Timeyev> (дата звернення: 17.09.2025 р.).
47. Вірші Тараса Шевченка англійською мовою: вчимо класику і покращуємо skills. URL: <https://cambridge.ua/uk/blog/stikhi-shevchenko-na-angliyskom-yazyke/> (дата звернення: 19.09.2025 р.).
48. Ізборнік. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev225.htm> (дата звернення: 18.09.2025 р.).
49. Лакуна. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Лакуна_\(мовознавство\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Лакуна_(мовознавство)) (дата звернення: 17.09.2025 р.).
50. Легенда про євшан-зілля. URL: <https://studfile.net/preview/7715924/page:17/> (дата звернення: 21.09.2025 р.).

51. Медяник. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/медяник> (дата звернення: 20.09.2025 р.).
52. Runnymede (Wiese). URL: [https://de.wikipedia.org/wiki/Runnymede_\(Wiese\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Runnymede_(Wiese)) (дата звернення: 18.09.2025 р.).
53. The Sun Has Long Been Set. URL: <https://www.poetryverse.com/william-wordsworth-poems/sun-has-long-been-set> (дата звернення: 18.09.2025 р.).
54. Taras Shevchenko. HAMALIYA ("Hamaliya" / "Гамалія"). Translated by Vera Rich. URL: <https://taras-shevchenko.storinka.org/hamaliya-poem-of-taras-shevchenko-ukrainian-to-english-translation-by-vera-rich.html> (дата звернення: 17.09.2025 р.).
55. Über allen Gipfeln ist Ruh' (Johann Wolfgang von Goethe). URL: https://www.medienwerkstatt-online.de/lws_wissen/vorlagen/showcard.php?id=4006 (дата звернення: 18.09.2025 р.).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Порівняльна таблиця перекладів уривку з «Гамалії» Т. Шевченка

Український оригінал	Англійський переклад	Німецький переклад	Коментар
отаман	captain	Anführer	Обидва варіанти передають значення «керівник», але втрачають культурно-національний колорит козацького звання. «Отaman» як реалія звучав би автентичніше.
хлопці	lads	Jungs	Передано зменшено-пестливе значення, але англ. lads має фольклорно-баладний відтінок, тоді як Jungs звучить занадто сучасно й буденно. Краще було б: Burschen / Kameraden.
по морю гуляти	to wander off across the sea	auf dem Meer wandern	Обидва переклади звузили зміст. В оригіналі це і «мандрувати», і «воювати», і «слави шукати». Краще: to roam / to sail for glory (англ.), aufs Meer hinausziehen (нім.).
яничара бити	to slay the janissaries	die Janitscharen schlagen	Сюжетно точно, але втрачається героїчний пафос. Краще: to strike down / to defeat (англ.), erschlagen / bezwingen (нім.).
курені	barracks / huts	Hütten	Нейтралізація. «Курінь» — специфічне козацьке житло й військовий

			підрозділ. Варто залишати як kurin* (англ.) чи Kurene (нім.) з поясненням.
Слава тобі, Гамаліє	Glory to you, Hamaliya	Ehre sei dir, Gamaliya	Передано адекватно, збережено урочистість. У німецькому природніше: Ehre dir, Gamaliya або Ruhm dir, Gamaliya.
на чужині	in a foreign region	in der Fremde	Англійський варіант звучить важкувато, німецький точніше й емоційніше відповідає оригіналу.

ДОДАТОК 2

Організуюча (текстотвірна) функція безеквівалентної лексики

Мова	Безеквівалент на лексика	Контекст / приклад уживання	Текстотвірна функція
Українська	Козак	<i>У поезії Т. Шевченка образ козака втілює ідею свободи та національної гідності.</i>	Формує національно-історичний колорит, визначає жанр як патріотичну поезію.
Українська	Шинок	<i>У прозі Панаса Мирного шинок – місце зустрічей, сварок, морального падіння.</i>	Центр побутового простору, задає соціальну характеристику тексту (реалістичний роман).
Українська	Бандура	<i>У народних думках бандура символізує мистецьке і духовне начало.</i>	Художньо-символічна домінанта, жанрова ознака українського епосу.
Англійська	Thanksgiving	<i>В американських оповіданнях (О. Генрі, сучасна проза) все оповідання може будуватися навколо святкової вечері.</i>	Смислова домінанта тексту: сімейність, традиція, культурна ідентичність.
Англійська	Prefect	<i>У романі Harry Potter 'prefect' позначає специфічну шкільну посаду.</i>	Визначає ієрархію та жанр «шкільного роману».
Англійська	Pub	<i>У романах Ч. Діккенса паби – традиційне місце дії.</i>	Соціальний простір, формує жанрову рамку (побутова проза).
Німецька	Gemütlichkeit	<i>У художній та публіцистиці створює атмосферу затишку: Es war eine besondere Gemütlichkeit im Raum.</i>	Емоційно-стилістична домінанта, задає тон тексту.

Німецька	Stammtisch	<i>У романах чи репортажах – місце регулярних зустрічей друзів.</i>	Центр комунікативної дії, символізує спільність, визначає жанр як соціальний нарис.
Німецька	Schrebergarten	<i>У прозі про міське життя позначає специфічне явище німецької культури – дачні ділянки.</i>	Задає урбаністичний культурний контекст, визначає жанрову своєрідність (соціальна проза).

ДОДАТОК 3

СЛОВА-СИМВОЛИ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ Т.Г.ШЕВЧЕНКО

Слово-символ	Контекст (Шевченко)	Німецький переклад	Англійський переклад	Втрати смислу
Калина	«Тече вода з-під явора, Яром на долину, Пишається над водою Червона калина.»	„Überm Wasser glänzt im Strauch Die rote Schneeballblume.“	„Above the water proudly rises The red viburnum.“	Втрачено символіку національної пам'яті, залишено лише ботанічний об'єкт.
Дніпро	«Рече та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива...»	„Brüllt und stöhnt der breite Dnjepr...“	„The Dnieper roars and groans...“	У перекладі – лише топонім; символ національної ідентичності нівельовано.
Кобзар	«А на кобзі грає, І про славу козацькую Всім людям співає.»	„Und auf der Kobsa spielt er, Von Kosakentaten singt er...“	„And on the kobza he plays, Of Cossack glory he sings...“	Кобзар як носій історичної пам'яті зменшено до музиканта.
Воля	«Борітеся – поборете, Вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава І воля святая!»	„Kämpft nur – ihr werdet siegen... Und die heilige Freiheit!“	„Struggle – and you shall overcome... And holy freedom too!“	Переклади «Freiheit/freedom» не відтворюють сакральності «святої волі».
Сирота	«Немає в світі правди, Немає, і не буде! Сироті на світі Тяжко, гірше, як у пеклі.»	„Dem Waisenkind auf dieser Welt Ist es schwerer als in der Hölle.“	„For the orphan in this world It is harder than in hell.“	Втрачено символіку України як сироти серед народів.

SUMMARY

The object of the study is non-equivalent lexical units in the composition of a poetic text (original and translation).

The subject of the study is the functional and semantic properties of non-equivalent lexemes in contexts.

The first chapter analyzes the terminology of the chosen topic and defines the category of non-equivalence. The meaning of non-equivalent vocabulary as a component of the “linguistic picture of the world” is investigated. The meaning and functions of these units in contexts are revealed. The views of researchers are summarized and our own classification of non-equivalent vocabulary is presented.

The second chapter examines the peculiarities of reproducing non-equivalent vocabulary in translation. It determines how foreign language equivalents (methods and ways of translation) of non-equivalent units are selected. The influence of non-equivalent vocabulary on the formation of the content of a poetic text (original and translation) is proven.

A non-equivalent lexeme is a unit that reflects the “ethnic picture of the world,” which organizes a poetic text as an ethnocultural phenomenon. Non-equivalent vocabulary in a text is the basis for encoding a poetic text as an “ethnic picture of the world.”

Non-equivalent vocabulary fills the poetic text with unique exotic symbols that, when they enter the semantic dominance of the hierarchy of meaning of the entire work, can evoke associations in the imagination and create subtext. It is precisely non-equivalence that contributes to the expansion of connotations and associative series in context.

NON-EQUIVALENCE, TRANSLATION, REPRODUCTION, POETIC TEXT,
NON-EQUIVALENT LEXICON, LINGUISTIC WORLDVIEW